

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Conciliorvm Omnivm Generalivm Et Provincialivm Collectio Regia

Ab anno MCCCCXXXVIII. ad annum MCCCCXL.

Parisiis, 1644

Bessarion Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis, magno & clementissimo
viro Alexio Lascari Philanthropino.

urn:nbn:de:hbz:466:1-15490

BESSARION

SANCTÆ ROMANÆ ECCLESIAE CARDINALIS,
magno & clementissimo viro Alexio Lascari
Philanthropino.

*De successu Synodi Florentinae, & de processione
Spiritus sancti.*

CAPVT I.

Tv quidem non humanis solum rebus, verum etiam
diuinis summopere studens, meditationeque scriptu-
rarum teipsum oblectans, non cessas & ipse per te fidei
veritatem inquirere, & nos adhortari, vt pro posse o-
pem tibi feramus ad eam inuestigandam atque inueni-
endam. Ego vero cum pigritia quadam, tum vel maxi-
me quia libenter similes labores deposui, propterea quod
sæpius de hac re sermonem habui cum nostris homini-
bus, qui pluris suam superstitionem & ignorantiam fa-
ciunt, quam veritatem, inuitus hoc rursus subeo certa-
men, quamquam ad te scripturus, qui sapientia & humi-
litate ornatus, non magis tentandi, quam veri inuestigandi
gratia, hæc a me petis. Ipsam item auctoritatem sacri Con-
cilii simpliciter satis esse puto ad persuadendum quem-
quam, & inducendum ad eius conclusionem humili cor-
de capessendam atque credendam sine quacumque con-
tradictione vel ambiguitate: cum tot hominum conuen-
tum, qui sapientia, scientia & omni virtute præditi fue-
runt, quorum in medio adfuisse Spiritum sanctum vt cre-
damus necesse est, veritatem latuisse minime credendum
sit. Præterea memini longam ad te alias dedisse epistolam,
omniaque satis tetigisse quæ nunc quæris. Et ipsam ete-
nim quæstionem per seipsam probaui, quod scilicet Spi-
ritus sanctus a Patre Filioque procedit; & quæ videbantur
sequi inconuenientia solui, & de aliis omnibus quæ tunc
etiam petiisti, reddidi rationem: ita vt non sit opus plu-
ribus verbis, præsertim tibi, qui tantam in huiuscemodi
habes experientiam, vt paruis etiam principiis habitis,
multa magnaque possis ex teipso percipere. Cum vero

Concil. Tom. 33.

H h h h

aliquid plus a nobis exoptules, non propter teipsum fortassis, cum ipse idem nobiscum sapias, sed propter contentiosos & veritatis aduersarios, nos, tum quia parati ad satisfactionem esse debemus omni poscenti nos rationem de ea quæ in nobis est fide, secundum Apostolum; tum vt amicitia nostræ satisficiamus, spe etiam ducti aliquorum vtilitatis, qui hæc legent, morem tibi gerere proposuimus. In primis itaque auctoritates sanctorum patrum & doctorum occidentalium tibi mittimus, quibus apertissime ex Patre & Filio Spiritum sanctum procedere affirmant, & ambos vnum eius esse principium: quæ cum plurimæ sint, & cunctis eorum in libris sparsæ, pauca nos tibi modo mittimus, quibus tamen similes alias etiam omnes esse scias. Deinde quemdam nostrum sermonem, cui dogmaticum, aut de vnione titulum imposuimus, tibi mittendum iudicauimus, quem paulo ante sacram vnionem, tamquam vltimam meæ opinionis atque sententiæ declarationem edidimus, quemque mitissimo nostro imperatori & patriarchæ reuerendissimo omnibus nostris præsentibus legendum dedi, cum inter nos vltimatim considerarem quid fiendum esset, & sententias aliorum de re vnionis scrutaremur. In quo ex ipsismet orientalibus patribus & doctoribus nostris, omiſſis omnino occidentalibus, pro posse quæstionem propositam declaravi atque probavi: quem tamquam & tibi potissimum, & si quis alius sine contentione audiet & perleget, maxime profuturum tuæ nobilitati mitto, clementissime ac splendidissime vir. Cum vero in iis nihil laboris ad præsens adhibuerimus (iam enim erant edita) tuo autem amore nunc quoque aliquid lucubrationis proposuerimus suscipere, vltra hæc etiam aliquid plus tui gratia tibi scribemus. Quare quam breuiter omnem sacri Concilii processum vnionisque sacræ modum tibi narrabo, ac aliquas rationes, quibus dogma propositum probabitur, afferam, & sic finem imponam. Sed antequam de iis dicam, paruum quiddam, non tamen parui, imo vero maximi existimandum iis procæmiis addam; supplebo quod prædicto sermone dogmatico deest, verborum multitudinem futura vtilitate compensans. In illo itaque dogmatico sermone ex orientalibus dumtaxat doctoribus volens huius quæ-

stionis veritatem probare, vnam quamdam auctoritatem beati Basilii, quæ sola omnibus aliis, quoad propositum ostendendum, antecellit, omisi, propterea quod ab aliquibus dubitabatur, an esset beati Basilii: non quia ego quoque aliquid dubii de ea habuerim, (minime) sed quia apud alios dubitabatur, nolui dubio vti. Hæc autem est, qua in tertio contra Eunomium suorum librorum beatus ille vsus est. Cur enim necesse est (inquit) si ordine ac dignitate tertius est Spiritus, natura quoque ipsum tertium esse? Dignitate namque ipsum secundum esse a Filio, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit.

Capitur causa pro principio, causatum vero pro eo quod a principio est, & non vt causa & causatum limitationem important, prout Latini accipiunt, cum talia remouent a diuinis, veluti imperfectionem sonantia. Dependere quoque sumitur pro accipiendo esse, & non vt notat essentialem distinctionem, prout Latini accipiunt, cum aiunt nullam in Deo dependentiam ponendam propter diuinæ essentiæ unitatem summam.

Hoc igitur omisimus in dogmatico nostro sermone ponere. Ita vero ego certe teneo, sancti Basilii hanc esse auctoritatem, quemadmodum & alios eius contra Eunomium libros: quibus autem rationibus, tu quoque audias. Cum in hac Synodo nostra sex inter nos volumina huius operis contra Eunomium haberemus, quatuor in membranis antiquissima, quorum tria quidem Mitylenensis archiepiscopi erant, quartum Latinorum: duo vero in papyro, quorum vnum serenissimi erat imperatoris, aliud reuerendissimi patriarchæ, quod a monasterio Xanthopulorum commodo accipiens, secum portauerat. Quorum, inquam, sex voluminum quinque ita habebant hanc auctoritatem, vti ego nunc allegaui. Videlicet, qui ab ipso, hoc est, Filio habeat esse Spiritus, & ab eo tamquam a causa dependeat. Vnum vero dumtaxat, quod videlicet apud patriarcham erat, hac auctoritate carebat, in quibusdam partibus eius diminutum, in quibusdam superabundans, prout corruptoris, quicumque ille fuerit, mens & manus voluit. Demum post celebratum sacrum Concilium, & nostrum ad urbem Constantinopolitanam reditum,

cum proposuiffemus omnes illorum facrorum locorum bibliothecas, tum huius libri sancti Basili, tum aliorum gratia inquirere, quæcumque noua volumina reperi post hanc contentionem scripta, omnia manca prædicta auctoritate reperi. Quæcumque vero antiquiora erant, & antequam hoc bellum oriretur scripta, hæc vero sana & integra cum auctoritate prædicta manent, quæ non pauciora sunt quam illa quæ passa fuerant corruptionem. In quibus etiam aliquid reperi, quod & plangendum simul & mirandum est. Mirandum quidem, si quis volens ad hæret falso, ipse illud fingens, & præsertim veritatem celando, cum intellectus naturaliter veritatem habeat pro obiecto: plangendum vero, quod aliqui sint ita fidei veritatem parui facientes, sine qua est impossibile hominem saluum fieri, vt non solum eius inuestigationem contemnant, verum etiam cum clare appareat, eam celare, opprimere atque peruertere conentur. Hoc autem tale quid erat. Vna cum aliis duos etiam quosdam libros sancti Basili offendi apud monasterium Christi saluatoris Pantepopti, vnum in pergameno antiquissimum, vt videbatur; quanti vero temporis, ignoro; non enim erat annus inscriptus: aliud in papyro ante trecentos annos scriptum: erat enim in fine tempus notatum, ex quo certe habetur tantum temporis præteriisse ab eius initio: & libri adhuc extant, nisi postquam eos publicauerim, e medio sublati fuerunt ab illis, qui omnia contra suam ipsorum salutem machinantur. Hæc ambo, vt nos allegauimus, habebant sancti doctoris auctoritatem inscriptam. Quidam autem animi audacis, audacioris etiam manus, a membranis quidem ferro veritatem deleuit: quamquam nihil ei temeritas profuit, cum & locus vacuus manens, & syllabarum medietates adhuc existentes, & illius audaciam accusent, & veritatem nihilo minus ostendant. In papyreo vero volumine atramento perfuso totam illam partem operuit, qua dicitur ab eo tamquam a causa dependere. At post aliquot annos, cum hic liber in manus incidisset illius sapientissimi viri Demetrii Cydonii, auctoritas prædicta reintegrata est. Ille enim eam propria manu in margine illius libri adscripsit, audaciam corruptoris digne reprehendit: in tantam infamiam, tenebras & ignorantiam nostros homines pepulit

eorum contentio. Deinde dicere audent, quod Latini, nostrorumque Veccus, & alii qui Latinos secuti fuerunt, libros corruperint, præsertim cum auctoritas hæc tantum ornatum, tantam gratiam & eloquentiam Atticam præ se ferat, vt non modo Latinos aliquid simile cum tanta gratia in lingua peregrina & Græca non posse componere, sed neque Græcos quidem præter ipsum Basilium. Latinis etenim lingua propria, generaue dicendi a nostris diuersa impedimento sunt, ne aliquid ita ornate in nostra lingua conscribant. Quemadmodum etiam nostris impossibile est aliquid æquali gratia & ornatu atque Latini in lingua Latina scribere, quantumcumque vel Græci in Latina, vel Latini in Græca lingua profecerint. Cuius rei tum ego, tum alii de nostris digni sumus testes, qui Latinam utcumque mediocriter intelligimus linguam, nil tamen quod ornatum, Latineque compositum sit, scribere possum. Clare itaque patet, qui modos dicendi, stylum, eloquentiam, & alia iudicare sciunt, ipsius Basilii & eius limatæ linguæ, hanc auctoritatem, & nullius alterius esse. Præterea cum Veccus paucis ante annis fuerit, libri vero multo eo antiquiores sint, falsam hanc accusationem & vanum refugium probant. Item hoc idem aliunde probatur. Vir quidam apud Latinos maximæ reputationis Hugon nomine, antiquus, & longe ante tempora nostra (præteriti sunt namque fere ccc. anni, ex quo fuit) cum de processione Spiritus sancti scriberet, hanc etiam auctoritatem sancti Basilii ad hanc conclusionem probandam inducit. Hoc autem non Latine scriptum videns dico, verum Græce apud Constantinopolim in quodam libro Græco, non ipsius Hugonis, sed cuiusdam Nicetæ archiepiscopi Thessalonicensis, qui ipsi Hugoni contradicit, quamquam ipse Thessalonicensis idem cum Latinis sapiebat. Quod enim Spiritus sanctus ex Patre Filioque procederet, credebat: contendebat vero, vt vulgo dicitur, de umbra asini, neque ipsum verum asserens, licere symbolo addi, rem magnæ profecto deuotionis & sapientiae, ac si diceret, non oportere veritatem publice prædicare. Hæc autem longius narraui, volens probare, fuisse quidem corruptionem in libris, verum non a Latinis & illorum sequacibus, sed econtra a contendentibus cum

Hhhh iij

Latinis; corruptionemque non per additionem solum, sed interdum per minutionem factam fuisse. Ita ut nullus amplius possit Veccum & similes causare, cum libri multo ante quam fuerit Veccus, veritatem clare probarent. Et hæc quidem a tempore ita indubia & vera sunt signa: ab ipso etiam genere dicendi suavissimo & ornatissimo stylo patet, nullius alterius quam Basilii debere credi istam auctoritatem esse. Attamen ab ipsa etiam sententia, & sequentium ad præcedentia connexu id ipsum clare patebit, si quis attente consideret. Cum Eunomius ex eo, quod Spiritus sanctus tertius ordine dignitateque diceretur a quibusdam doctoribus, tertium etiam eum natura colligeret, sanctus Basilius conclusionem hanc ægre ferens, media tamen non negat, quod scilicet Spiritus sanctus tertius esset dignitate & ordine. Nam etsi contra Eunomium clamans, ait: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audet: non ideo hoc dicit, quia negat Spiritum sanctum tertium ordine esse, vel dici a sanctis, quemadmodum nostri non recte putant. Sic enim sibi ipsi etiam & veritati contraria diceret: sed illius temeritatem ægre ferens, & conclusionem hanc repellens, quod scilicet Spiritus sanctus tertius etiam esset natura, exclamavit dicens: Qui vero ii sancti fuerint, & in quibus eorum sermonibus hoc docuerint, dicere non audet. Non quia non fuerint qui hoc dixerunt, sed quia si eorum auctoritatem expresse allegasset, manifeste apparuisset, non potuisse hanc absurdam sequi conclusionem ex dictis eorum. Scimus etenim quod ex vno etiam vocabulo, vel dictione ablata, superaddita, vel postposita, tota intentio atque sententia scriptoris mutatur: & e conuerso cum fideliter allegatur, clare mens eius probatur, ita ut non liceat malignantibus conclusionem inferre, quæ præcedentibus non conueniat. Quare si Eunomius etiam allegasset auctoritatem sanctorum, non licuisset ei concludere quod concluserat. Nam etsi tertium esse Spiritum sanctum doctores concedunt, tertium tamen eum esse natura negant expresse. quare malignitatem eius detestans, infert: Fuitne vnquam ita temerarius aliquis, qui diuina dogmata peruerteret, atque innouaret? Et patet, quod nouitatem hic nominat, tertium esse natura Spiri-

tum sanctum, non autem ordine & dignitate: nempe enim seipsum appellasset nouarum rerum auctorem, & sibi ipsi contraria diceret. Ipse enim est, qui præcipue nobis credere tradidit, Spiritum sanctum tertium esse ordine & dignitate, & hanc auream catenam ordinis nos docuit. In iis enim contra Eunomium sermonibus suis, dignitate namque, ait, secundum esse a Filio, videlicet Spiritum sanctum, cum ab ipso esse habeat, & ab ipso accipiat, & annuntiet nobis, & omnino ab illa causa dependeat, pietatis ratio tradit. Huius enim auctoritatis, etsi non totam, partem tamen admittunt nostri, cetera abscindentes, ac ita eam allegantes: Dignitate etenim secundum esse a Filio tradit fortasse ratio pietatis: addentes, fortassis, vt orationem dubiam reddant; quæ dubietas omnino aliena a mente sancti Basilii per nos probabitur. Hæc enim non per impossibile sanctus ille doctor infert, quemadmodum aliquibus ignoranter visum est, scilicet vt veram sanctæ scripturæ, suamque opinionem exponens, considerat quod frequens est, tertium ordine clare ponens Spiritum esse, tertium vero natura tamquam impium repellens. Audi etenim quæ ad eiusdem probationem dicit: Quemadmodum enim, inquit, Filius ordine quidem a Patre secundus est, quoniam ab illo; & dignitate, quoniam origo & causa effendi ei, cum eius Pater sit; natura vero nullo modo secundus, quoniam in vtroque vna est deitas: ita videlicet etsi dignitate & ordine secundus a Filio est, non tamen alienæ ipsam naturæ esse inde consequetur. His etiam verbis aliqui addiderunt, quamquam concedendum non sit; quo nihil magis contrarium est intentioni beati Basilii, qui in epistola ad canonicas clarissime, Spiritus sanctus, inquit, Patri quidem & Filio connumeratur, cum supra omnem creaturam sit: ordine vero tertius est, vt euangelia nos docent, Domino dicente: *Euntes in vniuersum mundum, baptizate in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.* Qui autem eum præponit Filio, aut superiorem Patre dicit, hic contradicit Dei traditioni: alienus vero a fana fide est, quam accepit, laudationis formam non seruans. Et post pauca: Quare si quis hunc ordinem peruertit, ipsam personarum existentiam totamque fidem negat. Si igitur hæc verba hæsitantis & dubitantis circa ordinem

Marc. 16.
Matth. 28.

sint, & eius qui suam sententiam sub dubiis, & cum fortassis, & quamquam concedendum non sit, proferat, tuum sit iudicium, & aliorum qui recti iudices sunt, & aliquatenus intelligunt vim rationum & dogmatum veritatem. Deinde non pudet eos tantæ cōtrarietatis sanctum doctorem accusare, imo vero ignorantia, si modo quidem tertium; vt non liceret absque crimine impietatis & totius fidei peruersione hunc ordinem mutare; modo fortassis eum esse secundum a Filio dicat, & alia huiusmodi. Ego vero, teste Deo, vicem eorum qui hæc autumant doleo, & pro eis me pudet. Si vero ipsi non sentiunt, mirum est profecto. Quod autem omnem eorum impudentiam enervat, hoc est, quod in his contra Eunomium rationibus suis post multa concludens hic doctor infert: Ita & Spiritus sanctus dignitate quidem & ordine secundus post Filium est: accepimus enim eum tertium a Patre & Filio numeratum, ipso Domino in traditione baptismatis salutaris hunc ordinem docente, cum dixit: *Euntes baptizate*, &c. Animaduerte igitur quod omnibus argumentis in epistola ad canonicas ordinem in Trinitate probat, salutaris scilicet baptismatis traditione, eisdem etiam hic eundem ordinem demonstrat. At in epistola ad canonicas tanta cum certitudine hunc asserit ordinem, vt eum qui aliter diceret, impium assereret. Quo igitur modo hic, vbi eisdem argumentis vtitur, cum hæsitacione & dubitatione loqueretur? Verum hæc prauorum hominum & impiorum, non illius sanctissimi viri sunt. Nulli itaque dubitandum est, sancti patris nostri Basilii hanc esse auctoritatem, Spiritum scilicet sanctum ordine & dignitate secundum a Filio esse, ipsumque esse habere ab eo, & ab eo tamquam a causa dependere. Quod cum ita sit, quis amplius aliquid aliud quærit? Nonne solus Basilius sufficiens est omnem nos docere veritatem? Nonne tantum & humana & diuina sapientia participauit, vt etiam solus sufficiens sit toti causa doctor ac magister? Et quamquam hæc veritas, quod Spiritus sanctus videlicet etiam ex Filio procedit, ex iis etiam nudis huius doctoris verbis manifeste appareat; non tamen ab re esse iudicati, ipsius eius verbis præsuppositis syllogismum quemdam ad eam veritatem probandam inferre. Dicit igitur Filium secundum a
Patre

Patre ordine & dignitate; hoc autem nostri etiam concedunt: sed animaduerte quonam modo secundus a Patre fit Filius ordine & dignitate: idem enim infert, propterea quod ab eo est, & quia principium & causa eius est Pater. Quare quod in diuinis personis secundum ordine & dignitate ab aliquo est, ideo secundum ab illo est, quia est ab illo. Hoc vero in naturalibus etiam rebus manifestum est. Omne enim quod ab aliquo natura secundum est, etiam ab eo est. Si quis dicat calorem produci a sole post radium, non tamen calorem produci a radio, quamquam sit natura secundus post radium: Responderetur, in creaturis quidem quod natura secundum alteri est, ab eo esse, vel tamquam a causa effectiua, vel tamquam a causa sine qua non, vt in exemplo producto. In Deo cum non prius tempore procedat a Patre Filius, quam Spiritus; si Spiritus est natura secundus Filio, oportet quod ab eo sit tamquam a causa effectiua. Sumimus autem hic, & in toto hoc opere, causam pro producente more doctorum Græcorum. At Spiritum quoque sanctum ordine & dignitate secundum a Filio idem ait: quod autem non quasi dubitans, vt quidam somniant, imo vero certo tenens in epistola ad canonicas clare videtur. Ex iis igitur tale fit argumentum: Omne quod in diuinis personis alio secundum est, ab eo est: Spiritus vero sanctus secundus a Filio est; igitur a Filio est. Quod si volueris magis generaliter argumentari, in hunc modum tibi dicendum est: Omne quod a natura secundum aliquo est, ab eo est: Spiritus vero natura secundus est a Filio dignitate & ordine; igitur Spiritus ex Filio est. Quod autem Spiritus natura est ordine secundus a Filio, patet; nihil enim est in sancta Trinitate præter naturam, neque per accidens. Et caue ne te scandalizet hæc dictio, natura, cum Spiritum natura secundum a Filio audias. Non enim secundum naturam secundum illum dicimus, vt alterius naturæ illum esse ostendamus, prout Eunomius faciebat: sed natura dicimus, excludentes accidens & quod præter naturam est. Hoc autem sanctus quoque Athanasius testatur, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam Spiritum quoque sanctum ad Filium habere docens. Duo enim hæc per hanc auctoritatem probantur, &

quod tertius a Patre Spiritus sanctus est ordine, & secunda a Filio, quodque natura est hic ordo. Sed hæc quidem ex auctoritatibus sancti Basilii luce clarius probata sunt, quæ longo sermone data opera exposui; cum non parua nos inde sequatur utilitas, imo vero totum hæc sola verba possint. Siquidem solus Basilius sufficiens est ad docendum nos fidei veritatem. Iam vero ad promissa me transferam, & omnem tibi processum sacri Concilii breuiter narrabo; deinde aliquas demonstrationes huius veritatis in medium afferam, & sic finem faciam.

Narratio eorum quæ in Concilio facta fuerunt.

CAPVT II.

ILLA igitur, de quibus Ferrariæ, vbi, vt notum vobis est, primo appulimus, ante inchoationem Concilii priuatim disputauimus, tamquam non necessaria omittam, cum etiam nobis illa terendi temporis gratia potius, & illos expectandi qui venturi erant ad Concilium, propofita fuerint, quam quod necessaria essent. Tempore vero adueniente visum est nostris in duas partes propositam quæstionem diuidere. Vnam, quod nec ipsam etiam veritatem liceret addere symbolo patrum: alteram, quod nec fit verum, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et cum hoc placuisset, demum quærebatur, a quonam incipiendum esset; & communi aliorum sententia visum fuit inde incipere: Quod nihil fit addendum symbolo patrum: quamquam ipse manifeste contradicebam. Aiebam enim aut probabilius hoc altero esse, aut econtra: & siquidem minus probabile esset, non decere a debilioribus incipere, ita vt victos & profugatos nos in primo certamine deterritos, deinde secundum subire, ne fortassis isthæc profligatio etiam, vt secundam partem perderemus, causâ fieret. Quod si probabiliorem illam partem putaremus, oportere eam posteriorem seruare. Si enim in prima quæstione vinceremus, etiam secundam fortiori animo aggredieremur: quod si primam perderemus, illam videlicet, quæ Spiritum sanctum etiam a Filio procedere ponit, tunc saltem in secunda vinceremus, neque ipsam veritatem licere addere ostendentes. Præterea cum in natura etiam, quod fieri per pauciora potest, non fiat per plura;

frustra enim esset: frustra vero nec Deus, nec natura facit: illud proponendum dicebam, & de illo primum disputandum, post quod alteri non relinquatur locus. Si igitur ipsum dogma falsum esse probarem, illud addere non licere, manifestum esset, nec probandum esset, non licere illud addere. Quare vno certamine totum perficimus, aiebam, si incipiemus a dogmate, & illud falsum esse probare poterimus. Quod autem nec ipsam veritatem liceret addere, probato, restabit adhuc ipsum dogma, verumne, an falsum sit, probare. Hæc autem cum dicens persuadere nostris non potuissem, scilicet de illo primo velent omnino disputare, propterea quod putabant hanc probabiliorem partem, volens eos dehortari, dixi in contrarium quatuor rationes dumtaxat, præsentem sapientissimo imperatore nostro, quas Latini etiam postea adduxerunt, quasque inter rationes per Latinos inductas audies; quibus probabam & huius rei falsitatem, & quod ridiculum sit putare veritatem non licere addere: quas etsi nullus præsentium soluere potuerit, quod tamen volebant, hoc statuerunt, & ego sequebar dicere quæ expedirent nationi & honori eius, putans me debere Deo & ipsi nationi, deinde vero maiorem partem sequi, & vna cum eis certamen subire. Sequebatur etiam serenissimus imperator, licet ei non placeret hoc consilium, veritus tamen ne quis ignorantium eum putaret vim aliquam eis inferre. Incepimus igitur cum Latinis disputare, probare volentes, nihil, nec ipsam veritatem, licere symbolo patrum addere. Tota vero vis nostra in decretis sanctorum & œcumenicorum Conciliorum consistebat, in quibus circa finem aiunt, non licere præter hæc aliam fidem conscribere, aut sapere, aut docere, & cetera huiuscemodi. Quando ridiculosum quid, & magni vituperii dignum passa fuisset tota natio & nos omnes per prudentiam boni Ephesini, nisi ego sentiens impediuissem. Vna enim cum decretis patrum illud quoque Apostoli ad Galatas allegare volebat, dicentis: *Si quis vobis aliud, præterquam id quod tradidi vobis, euangelizauerit, anathema sit.* Item sancti Dionysii Areopagite de diuinis nominibus auctoritatem, dicentis: Omnino itaque nihil est audendum vel dicere, vel cogitare, præter illa quæ diuinitus & sacris ora-

Concil. Tom. 33.

Iiii ij

culis nobis tradita sunt. Volebat itaque per ista etiam probare, non licere nec ipsam etiam veritatem addere symbolo. Hoc autem quantam nobis derisionem fecisset, & quod in ipso ingressu conuicti & profligati fuisset, hinc senties. Tota ratio nostra, qua credebamus hanc rem posse probari, in dictis tertii œcumenici Concilii Ephesini consistebat; cum asseuerarem, illam primam in fine sui decreti hanc inhibitionem, de quacumque videlicet additione, edidisse. Nam etsi non sit verum talem inhibitionem illud Concilium fecisse, qui tamen contendere volunt, possunt aliquid adiumenti hinc habere propter æquiocationem & ambiguitatem verborum. Causa vero, cur tertium Concilium primum hanc inhibitionem fecisse dicimus, est primo, quod acta primi Concilii nusquam reperiuntur. Secundo, cum sciremus secundum œcumenicum Concilium symbolum Nicænum in plurimis mutasse, partim auferendo, partim addendo, non licebat dicere ante secundum Concilium hanc inhibitionem factam fuisse: ipsos etenim sanctos patres secundi Concilii anathematis reos fecissemus, qui partim addiderunt, partim diminuerunt Nicæno symbolo. His igitur ita declaratis, considera quæ ex iis quæ Ephesinus propositurus erat, inconuenientia sequebantur. Cum enim sanctus Apostolus, beatus quoque Dionysius, multo ante non solum secundam, sed etiam primam Synodum fuerint; si eorum auctoritates ipsam etiam veritatem inhibent, ne quis eam vel doceat, vel addat symbolo, sub anathemate; & secundi Concilii patres essent, qui tot additionibus & minutionibus Nicæni Concilii symbolum alterarunt; & ipsi Nicæni Concilii patres, qui quo ante eos ecclesia utebatur, symbolum plerisque in partibus eius mutarunt. Si autem hæc opinio nec cogitanda quidem tamquam impia sit, patet, quod illa inhibuit & Apostolus & Dionysius docere, sapere, euangelizare & cogitare, quæ falsâ, fideique catholicæ contraria sunt. Quod si falsâ inhibent, nos autem eorum auctoritates tamquam æquiuales decretis Conciliorum producebamus, patet, quod etiam decreta patrum falsâ inhibent ne symbolo addantur, non autem quæ vera sunt. Itaque in ipso primo congressu, & primo die conuicti & profligati fuisset. Cum autem hæc ego

senfiffem rationibus prædictis, vix ei perfuasi, vt illas auctoritates non proponeret. Ex iis itaque licet illius hominis & ingenii eius subtilitatem iudicare, & quale ei iudicium in sublimioribus fit, si hæc res eum tam manifesta latebat. Hæc autem dico non eius reprehendendi causa; longe enim ab hoc absum; sed vt auditores admoneam, vt sibi ab eius sermonibus caueant. Discutientes igitur hanc quæstionem, & de ea publice cum Latinis disputantes, dum in principiis & circa præmia essemus, nos videbamus superare: nondum enim aliquid dignum, quod ad propositam rem faceret, dictum a Latinis fuit. Quando (etsi absque arrogancia dictum) potiores ad hanc rem ex parte nostra productæ rationes, a me & inuentæ & dictæ fuerunt, testes sunt qui adfuerunt. Cum autem successerit in sermone optimus ille vir Iulianus sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalis sancti Angeli dignissimus, multa & quidem potissima in medium adduxit, quibus propositam quæstionem ita clare & sufficienter probauit, demonstrando licere veritatem semper addere fidei symbolo, præsertim cum necessitas cogat, & auctoritas summi pontificis accedat, vt nihil nos, quamquam diu multumque cogitauerimus, contradicere potuerimus. Quæ cum multa fuerint, illa tamen quæ memoria teneo, hic exponam, vt etiam huius rei veritatem intelligas. Sed ante hæc summam nostrarum rationum & potissimam audi. In fine decretorum cuiuslibet sacri œcumenici Concilii, a tertio inchoando, de verbo ad verbum sic habetur: His lectis determinat sancta Synodus, nulli licere aliam fidem proferre, aut componere, aut sapere, aut docere aliter: qui vero hoc audeant facere, clerici priuentur, laici anathematizentur. Huius sententiæ & horum fere verborum omnes aliæ inhibitiones sunt. His nos auctoritatibus tamquam irrefragabilibus nitebamur, dicentes nec ipsam veritatem licere addere; cum ex dictis sanctorum prædictis inhiberetur, ne liceat. Contra nostram positionem inter multas rationes ex parte Latinorum introductas, hæc quoque fuerunt.

Rationes Latinorum, quibus probatur, quod licet veritatem addere symbolo.

C A P V T I I I.

QUODLIBET Concilium non solum proferre aliam fidem inhibet, sed & componere. Si igitur per hoc, quod dicit, aliam fidem, intelligit aliis verbis, eidem tamen sententiæ compositam fidem, seu symbolum, accidet quod omnes qui idem symbolum diuersis quidem verbis, sententia tamen eadem composuerunt (quod quasi omnes doctores sancti cum fidem catholicam profitentur, fecerunt) sub anathemate erunt. At hoc non solum falsum, sed etiam blasphemia est dicere. Igitur non prohibetur aliis verbis consonis veritati eandem exponere fidem, sed contrariam & diuersam componere, hoc prohibitum est. Item quartum Concilium ipsum etiam sapere & docere aliter anathemati subiicit. Si igitur sapere vel docere, vocabulis quidem diuersis, consonis tamen veritati, prohibet, sub anathemate sunt omnes, qui fidem orthodoxam, quibus potuit vnusquisque verbis, docuerunt. Vnusquisque enim sanctorum diuersis vocabulis eandem fidem prædicauit. At cum hoc inconueniens sit dicere, non diuersitatem vocabulorum, sed sententiarum contrarietatem prohibet: præsertim cum ipsum sapere ad sententias, non ad vocabula referatur.

Præterea sextum Concilium eadem ipsa quæ & quartum dicit, & insuper inhibet, ne quam vocem inanem, aut vanam alicuius dictionis inuentionem quis introducat ad peruertendum quæ a se determinata sunt. Ex quibus manifeste apparet illa vocabula inhibita esse, quæ ad peruertendum dogmata patrum introducuntur, non quæ ad corroborandum. Amplius tertium Concilium statuit, nec licere aliam fidem proferre, præter eam quæ in Nicæno Concilio edita fuit, & eos qui hoc auderent, anathemati subiecit. De symbolo vero per secundum Concilium edito, quo tota ecclesia vtitur, nullam facit mentionem. Si igitur ideo non fecerant de eo mentionem, quia aliud & diuersum a fide Nicæni Concilii illud putarunt; peccamus nos, & quidem mortaliter, qui omisso totaliter symbolo Nicæno, præter quod nullam aliam fidem proferre

statuerunt patres, secundi Concilii vtitur simbolo, illud legentes, illud docentes, illud & priuatim & publice proferentes: & hac ratione sub anathemate sumus. Quod si ideo silentio illud præterierunt, quoniam idem est per omnia simbolo Nicæni Concilii, eademque fides in vtroque continetur, nisi quod manifeste apparet verbis non esse idem: his enim maxime differt, plures additiones, plures etiam diminutiones habens. Est igitur idem sententiis: qua de causa & primi & secundi Concilii symbolum tamquam vnum putarunt tertii Concilii patres. Quare omne etiam symbolum quibuscumque compositum verbis, eandem sententiam quam & Nicænum continens, idem est illi: nihilque contra hoc facit, cum dicitur, non audere tradere aliud symbolum: aliud enim intelligendum est, quod contrariam veritatis sententiam continet. Siquidem secundi Concilii symbolum tantum a Nicæno differens quoad verba, idem tamen cum primo, non aliud, iudicatum est a patribus.

Item vnumquodque Concilium post lectionem totius sui decreti, non symboli solius, sed totius decreti, ait: His lectis determinauit sancta Synodus, nulli licere aliam fidem proferre. Patet autem, quod cum dicat, his lectis, totum decretum intelligit. Igitur & quod sequitur, aliam fidem non licere proferre, ad totum decretum ipsum quoque refertur, videlicet non licere proferre aliam fidem præter eam quæ in toto decreto, non solum in simbolo continetur. At quoad verba quartum Concilium aliud quam tertium, quintum aliud quam quartum, & ita cetera conscripserunt. De tota igitur fide & sententiis, non verbis, hic ratio est.

Item septimum Concilium non omnino facit aliquam symboli vel primi vel secundi mentionem, sed simpliciter decreto eius edito, in fine addit: His nihil est addendum, nihil ab eis auferendum. Quod si quis vel addat, vel auferat quidquid ab hac fide, anathema sit. Manifestum igitur est, quod de fide contraria & falsa inhihet: non enim prohibet, ne ecclesia decreta, cum res exigit, edere possit.

Præterea quæ corde credimus ad iustitiam, eadem ore quoque confiteri ad salutem debemus: aliter imperfecta

nobis fides esset. Confitenda enim est coram hominibus fides, si desideramus promissa præmia. At verum necesse est sapere: igitur & confiteri idem necesse est.

Amplius in actis quarti Concilii in prima sessione primo quidem legit Eutyches Nicænum symbolum, deinde idem hæreticus infert, quod de hac fide Nicæna videlicet decreuit Ephesina Synodus, eum qui præter hanc quidquam addat, cogitet, aut doceat, reum esse pœnis quæ ibidem continentur. At Eusebius episcopus Dorylensis, qui se zelo fidei accusatorem huius hæretici constituerat, cum hæc audisset, exclamavit dicens: Non est tale decretum, non est Canon qui hoc iubeat; mentitus est. Patres vero Concilii sexcenti & triginta numero, his auditis, Eutychem condemnarunt, nolentem sapere atque credere aliqua alia, quæ in Nicæno symbolo non contineantur explicite. Alia vero dico numero, non vt contradictoria, vel contraria: quo fit, vt illas additiones putauerint inhibendas esse, quæ contrariæ & oppositæ veritati sunt, non illas quæ sunt consentaneæ. Quod enim Christus ex duabus & in duabus naturis absque confusione permanerit post carnis assumptionem, quod Eutyches negabat, quamquam aliud esset a Nicæno symbolo, aliud vero non sententia, sed verbis; tamen cogebant Eutychem, vt hoc crederet. Igitur manifeste apparet, non simpliciter aliud, sed contrarium inhibuisse sanctos doctores. Animaduerte namque, quod ipsamet verba tertii Concilii, quæ nos proferimus, nulli videlicet licere aliam fidem proferre, hæc eadem Eutyches pro se producebat: episcopus vero Dorylensis & totum Concilium, Non est talis Canon, exclamarunt, qui hoc iubeat: & illum condemnarunt tamquam non recte intelligentem hunc Canonem. Exponebat enim eum quemadmodum & nostri omne aliud simpliciter, etiamsi esset differentia verbalis, putans inhibendum esse. Quam expositionem Synodus refellit, non negans hæc verba in Canone Ephesino contineri: aliam tamen fidem putans, quæ contraria veritati, non quæ verbis differens, sententiis concors & consentanea sit.

Item in libro Canonum Conciliorum, quos noster Zonaras exponit, in eo, inquam, libro est hæc inhibitio tertii Concilii: His videlicet lectis determinauit sancta Synodus,

duſ; & eſt inter eiufdem Concilii Canones ſeptimus numero: ante hunc eſt alius eiufdem Concilii Canon numero ſextus, qui communionem priuat eos, qui auerent aliquid eorum permutare, quæ a Synodo acta ſunt. In ſeptimo autem Canone videlicet inhibitionis, anathematizantur qui tranſgrediuntur Canonem, & aliam prædicant fidem. Quærit igitur Zonaras, quare ſancti patres in ſexto Canone communionem dumtaxat priuant tranſgreſſores, in ſeptimo vero anathemati eos ſubiiciunt: hanc vero quaſtionem his verbis ſoluit. Multum intereſt, inquit, inter contradicere & dubitare de aliqua re. Ideo qui dubitat de his quæ iam recte a patribus ſtatuta ſunt, excommunicatione innodatur, & communionem priuatur: qui vero eis contradicit, tamquam contraria ſapiens, anathematizatur. Quare iſte etiam commentator aliam fidem hic contradictoriam contrariamque apertiffime & manifeſte nominat.

Item Concilium in Trullo celebratum in primo ſuo Canone dicit: Statuimus immutabilem abſque aliqua nouitate ſeruare traditam nobis ab ipſis miniſtris Verbi, qui eum oculis viderunt, apoſtoliſ videlicet ſanctis, & a cccxviii. ſanctis patribus in Nicæa congregatis. Et conſequenter enumerat omnia Concilia, & iubet fidem ab omnibus illis traditam immutabilem ſeruari. Deinde inferit: Quod ſi quis prædicta pietatis dogmata non teneat, & eis acquieſcat, & ita ſapiat, & prædicet, ſed eis contraire conetur, anathema ſit ſecundum Canones a prædictis ſanctis patribus iam editos, & a Chriſtiano conſortio tamquam alienus pellatur & proiiciatur. Nos enim nec addere, neque auferre quidquam omnino vel cogitamus, vel poſſumus, Canones prædictos ſequentes. Hic Canon manifeſte declarat tertii Concilii decretum, & aliorum, quæ inhibent, ne quis aliam præferat fidem, cum dicat: Quod ſi quis contraire patrum dogmatibus conetur, anathema ſit ſecundum Canones iam ab eis editos, hos videlicet, qui inhibent aliam fidem. Hæc igitur decreta contrariam fidem prohibent; & quod inferunt: Nos enim nec addimus, nec auferimus aliquid: in fide videlicet intelligunt, non in ſymbolo. Symbolum enim hæc Synodus non inferuit in ſuo decreto, ſed fidem exponens & dogmata ſanctorum

patrum & omnium Conciliorum, infert, nec addere, nec auferre quidquam cogitamus; & ratio, quia Canones prædictos sequimur; ita vt clare pateat, cum dicat, nec addere, nec auferre licere, non verbales additiones & ablationes, sed contrariarum sententiarum & falsi sensus inhibere. Per hunc igitur vnum Canonem solum, quem non ratio nostra inducit, non aliquis priuatus homo commentatur simpliciter, sed quem vna Synodus tot patrum conuentus composuit, & aliorum similium patrum mentem exponunt. Apertissime & manifestissime soluitur quæstio non contendere volentibus. Voluiffem liceret longius euagari, vidiffes profecto multas similes rationes, & quidem potiffimas. Cum vero & quæ dicta sunt, ita clare hanc quæstionem decidant, vt illi quidem qui veritatem diligat, & absque contentione quæ dicta sunt audiat, satis superque sint; contendere vero volenti nec multo plures satisfaciant: vno dumtaxat argumento Latinorum adhuc addito, cessabo de hac re plura dicere. Est autem hoc potiffimum, & quod solum sufficiat ad redarguendum errorem nostrorum. Nos asserimus, quod primum tertium Concilium hanc inhibitionem decreuit, vt paulo ante dixi, quando etiam causam, quare hoc diximus, manifestaui, quæ est, quod cum secunda Synodus plura addiderit, pluraq; abstulerit a symbolo Nicæno, si assereremus ante secundum Concilium hanc inhibitionem fuisse, ex duobus vnum sequeretur, necesse esset; aut transgressionis Canonum sanctos secundi Concilii patres accusare, & sub anathemate fuisse; aut cum hoc non solum absurdum, sed etiam blasphemia sit dicere, non omnem verbalem additionem, sed sententias falsas atque contrarias, ne addantur, inhibuisse. Quare cogimur dicere post secundam Synodum hanc inhibitionem factam fuisse, non antea. Igitur si quis e conuerso ostendat, quod ante secundam Synodum hæc inhibitio fuerit; & iisdem fere verbis, quibus tertium Concilium vsum est, colligetur duorum supradictorum alterum, & cum secundi Concilii patres transgressores Canonum dicere blasphemia sit, restat vt secundum sit verum, videlicet non id intelligere illam inhibitionem, quod nostri putant, sed contrariam fidem inhibere. Hoc igitur nobis ostenderunt Latini. Probatum est etenim ab eis,

primam Nicenam Synodum hanc inhibitionem fecisse, iisdem ipsis verbis, quibus & tertium & alia Concilia scripserunt. Probarunt autem hoc modo: ita studiosi & diligentes in omnibus actibus suis sunt Latini, prout & tua nobilitas scit experta in multis eorum sapientiæ, vt non solum in diuinis, verum etiam in humanis & ciuilibus rebus nihil eos de prisca gestis vel scriptis latet. Quare in vnaquaque etiam ciuitate reperies in eorum archiuis multa * antiquissimis gestis eorum conscripta. Hoc etiam in catholica ecclesia, aliisque piis locis seruatur. Multa enim acta pontificum, multaque Conciliorum epistolæ & Canones extant. Produxerunt igitur nobis in antiquissimo libro membraneo epistolam Liberii papæ ad beatum Athanasium Alexandrinum patriarcham, quæ incipit: *Iam a principio tantam accepimus a beatissimo Petro principe apostolorum. in qua post pauca dicit, accepisse epistolam sancti Athanasii, & eam legisse. Deinde addit: Cum autem fidem Nicæni Concilii in ea rectam reperissemus, magnas gratias vobis retulimus, pro qua non solum compati vobiscum, & persecutionem pati parati sumus, sed cum necessitas exigat, etiam mori pro nomine Christi non postponemus, quantumcumque sumus imbecilles. Prædicta namque, vt legimus, sancta decreuit Nicæna Synodus, aliam fidem nulli licere proferre, aut conscribere, aut componere, aut sapere, aut aliter docere, nec aliquid in fide vel intelligere, vel proferre, quod horum patrum decretis contrarium sit. Qui vero audeat aliam fidem proferre, aut docere, aut aliud symbolum tradere illis qui ad viam veritatis ex quacumque hæresi desiderant conuerti, aut ex Iudaismo, aut ex gentilitate, si episcopus vel clericus sit, priuetur episcopus episcopali dignitate, & clericus clero. Si vero monachus aut laicus, anathematizetur. Hæc nunc quidem actis primi Concilii deperditis ignota nobis sunt; tunc vero cum adhuc extarent, sciebant & papa Liberius, & sanctus Athanasius. Hæc autem similia sunt omnino tertii Concilii verbis. Quid igitur de secunda Synodo & beato Gregorio Nazianzeno dicemus, qui cum huic Concilio præsideret tamquam alios sapientia excellens, hoc symbolum, quo nunc tota ecclesia vtitur, conscripsisse dicitur, in plurimis Nicænum*

Concil. Tom. 33.

Kkkk ij

mutans, si hæc inhibitiõ illam mentem quam nostri dicunt, habet pro sanctis patribus & doctoribus, heu seductores & deceptores facti sunt & secundi Concilii patres, & beatus Gregorius Nazianzenus, cui per excellentiam Theologus cognomen fuit. Sed absit hanc blasphemiam etiam cogitare. Non igitur nec prima, nec tertia, nec aliqua alia Synodus hoc intelligit, cum hanc inhibitionem decernit, sed manifeste contrariam fidem inhibet.

Conclusio, quod urgente necessitate, & iudicio ecclesie, & auctoritate summi pontificis accedente, licet & necessarium est addere verbum symbolo.

CAPVT IV.

PER hæc itaque omnia, clementissime, luce clarius probatum est, non esse prohibitum veritatem addere fidei symbolo, imo vero declarare. Nullum enim veritatis dogma est, quod vel explicite non contineatur symbolo & simplici apostolorum traditioni. Declarare autem & replicare, ac symbolo addere, non semper videlicet, nec omnem volentem, sed magna necessitate cogente, & cum ecclesie iudicium & auctoritas summi pontificis accesserit, non modo non esse prohibitum, sed etiam necessarium esse.

Continuatio narrationis eorum quæ in Concilio facta fuerunt.

CAPVT V.

HIS igitur, aliisque similibus per Latinos dictis, clementissime vir, nos cum nihil ad hæc respondere haberemus, (quid namque poterat aliquis contra talem veritatem impudenter dicere?) tacebamus. Latini vero probato, quod licet addere symbolo veritatem, consequenter pollicebantur se probaturos, etiam dogma symbolo additum verum esse, videlicet, quod Spiritus sanctus ex Patre Filioque procedit. At nostri in primo conuicti formidabant secundum certamen subire, illudque eis euenit, quod ego iam a principio præuidebam futurum, cum impediēbam, ne ab hac quæstione inciperemus. Timebant igitur, & nullo modo volebant amplius permanere: sed quisque desiderabat discedere & reuerti ad propria,

nihilque aliud, nisi redeundum ad patriam, clamabant: & cum causam, curnam ita vellent, interrogarentur, reddere non valebant. Quid igitur dicemus Latinis interrogati, qua ratione in medio certamine, imo vero adhuc in principio: quæ enim hucusque de non licere addere dicta sunt, nihil ad rem sunt. Qua igitur ratione nondum facto initio redeundum esset, dicere non habebant. Verum absque vlla ratione vociferabantur, Redeamus, redeamus. Dicebant autem etiam inter se, quod ad eorum aures pervenisset, Latinos posse in medium afferre plurimas multorum sanctorum occidentalium auctoritates, quibus palam probatur Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Quid igitur ad has respondebimus? discedamus, redeamus, abeamus. Audisne patrum & doctorum sententiam? Quoniam, inquiunt, multas auctoritates sanctorum Latini afferre habent, ad quas nos respondere non habemus, discedamus ab eis. Vix tamen sentientes absurditatem sententiæ suæ, & a serenissimo imperatore persuasi cesserunt, & manere decreuerunt. Interim res ipsa de Ferraria in Florentiam accessum summi pontificis coegerunt, & inde illuc translationem Concilii. Abierunt igitur Latini, recessimus etiam nos: & cum omnes iam appulissetus Florentiam, decreta fuit dies, in qua incipiendum atque continuandum erat Concilium: & termino adueniente, rursus nos accusare Latinos incepimus. Quemadmodum enim in illa quæstione, an liceat addere quidquam, nos accusatorum, Latini vero respondentium tenuerunt locum, & ita responderunt, ut nil nos ad illa replicare potuerimus: ita etiam in ipso dogmate nos quidem tamquam accusantes proposuimus, illi vero respondebant. In omnibus enim ad libitum nostrum, & prout volebamus, ita facere nobis licebat: & tamen non pudet aliquos dicere, vim nobis illatam fuisse, quod nunquam fuit, teste veritate, qui Deus est. Proposuimus igitur ab ipsis apostolis & sacris Synodis incipientes, eorumque atque omnium orientalium doctorum auctoritatibus vti, quibus probatur Spiritum sanctum non quidem non procedere ex Filio: talem namque nullam auctoritatem habemus, prout tu etiam scis, præter illam Ioannis Damasceni, qui dicit, Spiritum Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus.

Alia vero auctoritates omnes hoc probant, dumtaxat quod Spiritus sanctus ex Patre procedit. Has igitur nos afferentes in medium, putabamus probasse, falsum esse, quod ex Filio etiam procedat Spiritus sanctus. Latini vero ad has quidem omnes auctoritates unam hanc responsionem communem dederunt, quod omnes videlicet verae sunt, & ita etiam eis videri: sed etiam hoc idem credere, Spiritum sanctum scilicet ex Patre procedere: hoc tamen non ut contrarium, nec ut contradictorium appositioni auctoritatibus dicentibus eum etiam ex Filio procedere. Si enim altero illorum modorum illis opponeretur, tunc uno posito, alterum perimeretur omnino: nunc vero nil prohibet utrumque verum esse; videlicet quod ex Patre procedat, & quod ex Filio. Quemadmodum si dicamus Spiritum sanctum mitti ex Patre, alius vero dicat eum ex Patre & Filio mitti: utrumque verum dicetur, alterum non repugnat alteri. Si igitur sancti patres dicerent, vel quod Spiritus sanctus ex solo Patre procedit, vel quod ex Filio non procedit, tunc falsa nostra esset fides. Cum autem neutrum horum nondum aliquis sanctus dixerit, istud quod dicunt, ex Patre eum procedere, non perimit quod nos dicimus, ex Filio etiam eum procedere. Et haec quidem ad nostras responderunt auctoritates. Ad illam vero Ioannis Damasceni auctoritatem nihil responderunt, cum nec nos eam proposuerimus. In fine tamen huius operis, illius quoque solutionem tua gratia his apponam; deinde Latini tamquam a principio incipientes, plura ac varia pluribus in sessionibus argumenta dixerunt a sancta scriptura & ecclesiae doctoribus, minores ut plurimum propositiones habentes, quibus probarunt, Spiritum sanctum ex Patre Filioque procedere. Et tandem auctoritates patrum attulerunt, quibus clare & palam huius dogmatis veritas apparet. Attulerunt vero non solum occidentalium, verum etiam orientalium patrum testimonia, quorum aliqua quae mihi visa fuerunt magis ad nostrum propositum facere, tibi cum his ad praesens mitto, ut intelligas quid de hac re ipsi etiam occidentales doctores sapiunt. Ad quae nos nihil respondere habebamus, nisi quod corrupta sint, & a Latinis corrupta fuerunt. Produxerunt nostrum Epiphanium, multis in locis ex Patre &

Filio clare dicentem esse Spiritum sanctum: corruptum fuisse dicebamus. Allegarunt Cyrilli nonnulla, & aliorum: idem aiebamus. Adduxerunt occidentalium doctorum auctoritates: omnis nostra responsio eadem, & nulla alia erat. Cum igitur multis diebus inter nos ipsos considerarem, quidnam ad hæc respondendum esset, nullam aliam reperiebamus responsionem, præter prædictam: illam vero tamquam leuem & a cunctis deridendam in medium afferre non videbatur. Primo, quia ex antecedentibus & sequentibus hæc opinio videbatur de mente esse sanctorum. Deinde plurimis libris & antiquissimis idem habentibus, non erat facile ea calumniari; præsertim cum nullum nos librum alium haberemus, non Latine, non Græce scriptum, qui aliter auctoritates prædictas scriptas haberet, quam Latini dicebant. Præterea nos alios doctores contrarium dicentes producere non habebamus; eosdem occidentales aliter alibi dicentes probare minime poteramus: naturalibus rationibus eos ostendere falsa dicere, minime erat possibile. Cum igitur nullam nobis responsionem, quæ digna esset, relictam videremus, tacuimus, per multosque dies non conuenimus cum Latinis. Verum fuerunt qui subtilitate ingenii aliam inuenerunt responsionem; non esse mirum scilicet, si in aliquo sancti tamquam homines errassent: & ideo occidentales etiam doctores in hoc articulo de processione Spiritus sancti errasse, mentitosque fuisse. Hoc autem quod totam fidem nostram euertat, clare patet. Si enim fides nostra a dictis doctrinæ sanctorum pendet, ii vero circa veritatem errant, tota nostra fides euertitur. Propter hæc omnia merito secuta est vnio, & omnes absque quacumque violentia, sponte & voluntarie huic rei concesserunt. Qui vero concedere noluerunt (fuerunt autem duo, & non plures) cum omni libertate sine aliqua oppressione in suo arbitrio relictæ, cum honore & caritate sumptibus ecclesiæ Romanæ ad propria remearunt. Si vero iuste & recte secuta fuerit vnio, cum videris & perlegeris auctoritates sanctorum, quas tibi nunc mitto, ipse iudicabis. Quis namque Christiano insignitus nomine non sequeretur eos, & dictis eorum, tamquam a Spiritu sancto editis, non crederet? Dico tam occidentalium, quam orientalium,

patrum, quos consona dicere, eandemque veritatem exprimere verbis differentibus firmiter tenendum est, prout in dogmatico satis probavi. Ipsæ igitur auctoritates solæ per seipsas satis tibi & aliis erunt, clementissime vir, ad omnem ambiguitatem tollendam, & omne dubium auferendum a quacumque anima non contentiosa. Etenim me etiam non syllogismi, nec demonstrationum necessitas, non argumentationum vis, sed ipsæ nudæ auctoritates doctorum ad credendam hanc veritatem induxerunt. Cum enim vidissem & audiissem eas, subito omni contentione & contradictione postposita, acquieui auctoritati dicentium. Iudicaui namque sanctos patres Spiritu sancto loquentes non potuisse a veritate discessisse. Quare non solum acquieui, verum etiam gratias egi Salvatori nostro, qui mihi donauit & audiuisse & intellexisse, quæ nunquam ante audiui. Nullus enim nostrorum vnquam credidit, tot auctoritatibus doctorum propositam quæstionem posse probari. Et tibi igitur, cui cor humile & anima veri appetens est, aliis quoque Christianis tibi similibus, hæ solæ auctoritates, vt paulo ante dixi, satis erunt. Cum vero etiam aliquas rationes & probationes a me petieris, tua gratia hæc quoque quoad potero breuiter faciam, a sacra scriptura & doctorum auctoritatibus arguens, quod etsi in sermone quem de vnione edidimus, factum sit, satis tamen hic etiam idem faciam, aliquasque rationes in medium afferam. Sed antequam ad eas descendam, necesse esse puto aliqua præsupponere, vt ea quæ sequentur, clarius intelligantur.

Præsupposita ad argumenta probantia, Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere. Et primo, quid sit paternæ personæ constitutum.

CAPVT VI.

CVM vnique enti sit quædam forma communis, sit etiam alia propria qua constituimur, & est hoc aliquid: quemadmodum huius hominis, vtpote Petri, vna cum forma communi, quæ est humanitas, secundum quam dicitur homo, est etiam alia propria forma, per quam dicitur hic homo, Petrus videlicet, vel Paulus, quod & incommunicabile alteri est (propter varias opiniones de
prin-

principiis indiuiduationis, etiam hic varia ponuntur; & cum dicimus, aut corpus esse propriam alicuius formam, hoc non intelligimus simpliciter, sed solum secundum quamdam similitudinem.) Hæc autem est anima eius, vel corpus, aut aliquid aliud, quod est ei principium indiuiduationis. Quemadmodum est etiam de Deo & Patre, quamnam sit propria eius forma personam eius constituens: est enim ei communis ad Filium & Spiritum diuina ac essentialis forma, quæ vna & eadem numero in eis est, deitas videlicet, secundum quam vnus est cum eis Deus: habet nihilo minus aliam etiam propriam formam aliis personis incommunicabilem, secundum quam hoc aliquid, & persona in sancta Trinitate est. Quodnam igitur sit, quærendum est. Et primo, an sit ipsum ingenitum esse: at non videtur. hoc enim est negatio: nihil autem existentium secundum negationem hoc aliquid est: sed est eius proprietas, quæ sequitur iam constitutã eius personam. Secundo, an sit hoc, quod dicitur causa, siue principium: nec tamen hoc verum est. Nam si hæc esset constitutiva eius forma, causa, siue principium potius quam Pater diceretur. At ab omnibus doctoribus communiter Pater nominatur. Item cum causa, siue principium vniuersale quiddam sit, hoc dictum est secundum illos philosophos, qui tenent vniuersalitatem fieri per intellectum. Si tamen diceretur vniuersalia nullo modo ab intellectu dependere, adhuc non esset dicendum, quod illud commune principium esset alicuius personæ formaliter constitutum, cum communicabile nulli det formaliter esse incommunicabile, quod facit erga personam formale ipsius constitutum, & tam de Patre, quam de spirante prædicetur, intentio quædam est, non res: quod autem est tale, est non ens: non ens autem non est constitutum eius qui super omne ens. Restat igitur aut paternitatem solam, aut spirationem solam, aut ambas constitutivas esse personæ paternæ: at ambas impossibile est esse iis rationibus. Si enim ambæ constituerent Patris personam, aut ita ambæ simul, & si quidem vtraque per se constitueret, duas formas Pater haberet, & consequenter duæ personæ essent. Hoc quod diximus patet. Cum enim illæ sint rationes distinctæ, si quælibet earum esset personæ constitutiva, cum constitutiua forma-

liter diuersæ sint respectu diuersorum constitutorum, sequitur id quod diximus, tamquam duas personales formas habens, quemadmodum si quis homo duas haberet animas; quod absurdum est. Quod si non vtraque per se, sed ambæ simul; neque qui diceret Patrem solum, significaret personam paternam, neque qui diceret spirantem; huius tamen totum contrarium est in usu: omnes enim doctores & omnis scriptura cum dicunt Patrem, diuinam eius personam significant: nostri etiam cum dicunt spirantem, ipsum Patrem solum putant significare. Igitur nec ita ambæ simul sunt constitutiua personæ, vt vtraque nullo modo, sed ambæ simul constituent; nec vt vtraque per se constituat. Sed necessario alterum quidem solum constituit personam, alterum vero sequitur iam constitutam personam. Restat igitur aut paternitatem esse constitutiua & propriam Patris formam, spirationem vero sequi eum iam constitutum; aut e conuerso spirationem esse constitutiua personæ paternæ, paternitatem sequi personam iam constitutam. At si spirare quidem constituit, paternitas vero & ipsum generare sequitur, absurdum quid, & quod præter omnium doctorum traditionem est, sequitur: quod tale quidem est. Prima & immediata cuiusque operatio ab eius constitutiua forma prodit omnes autem aliæ operationes per hanc primam videlicet operationem; vtputa ex anima, quæ est constitutiua Petri forma, prima & immediata operatio eius prodit, quod est viuere: deinde per eam, scilicet tamquam per causam sine qua non, omnes aliæ operationes prodeunt, speculari videlicet, docere, texere, &c. Per viuere namque, quæ est prima & immediata eius operatio, omnes aliæ efficiuntur. Si igitur & personæ paternæ ipsum spirare esset constitutiua forma, esset spiratio quidem prima eius & immediata operatio: per hanc autem generaretur Filius, quo fieret vt non Spiritus per Filium procederet, vt theologi asserunt, sed Filius per Spiritum generaretur. Quæ cuncta veritati contraria, & patrum traditionibus, & communi eorum vsui sunt. Et cum hæc absurda sint, restat paternitatem constituere personam paternam, & hanc eius esse incommunicabilem formam; spirationem sequi iam constitutam eius personam. Non quidem vt accidens quod realiter ab eo cui

accidit, distinguitur vt accidens, cum nihil in Trinitate sit accidens. Verum secundum naturam & essentialiter, id est necessario & per se, tamquam quoddam sui naturam & essentiam in eo necessario consequens, & ipsum quidem generare primam & immediatam operationem personæ paternæ esse, ipsum vero spirare fieri per generare, non tamquam per principium, sed per aliquid necessarium, quod præexigitur. Et hæc quidem prædicta sint, tamquam ad quæ sequuntur necessaria.

Item hæc etiam tamquam communia præsupponantur. Eorum quæ in Deo dicuntur, quædam sunt communia omnibus personis, vt bonus, sapiens, & omnia absoluta: similiter omnes negationes quæ per excellentiam respectu ad creaturam de eo dicuntur, vt inuisibile, incomprehensibile, & huiuscemodi: item quæcumque relationem ad creaturam significant, vt creator, iudex, & similia. Hæc itaque communia sunt omnibus personis: quædam vero sunt propria, & horum quædam sunt propria duabus personis comparatione ad reliquam, quemadmodum Filio & Spiritui a principio esse, Patri & Filio mittere Spiritum: hic capitur mittere, vt importat relationem originis inter mittentem & missum, & per consequens distinctionem realem: aut quod Spiritus dicatur Patris & Filii. Quædam propria vnius personæ, & horum rursus quædam ita propria personalia sunt, vt etiam constitutiua sint, vt paternitas, filiatio, spiratio passiuæ. Quædam etsi vni soli insunt, non tamen constitutiua personarum sunt, sed quædam notionem; quemadmodum Patri notionale ingenitum esse: ingenitum capitur hic pro improducto. Hæc igitur trium personarum communia personalia sunt, nec illa, quæ duabus comparatione ad tertiam propria sunt; nec illa, quæ vni quidem propria sunt, sed ita propria, vt notionalia, & sequentia: illa vero sola sunt personalia, & personarum constitutiua propria, paternitas scilicet, filiatio, & passiuæ spiratio: quæ vero duabus propria comparatione ad tertiam sunt, hæc notionalia sunt duarum personarum. His præsuppositis probabimus, Spiritum sanctum ex Patre per Filium, ipso iuuante, & ex Patre Filioque procedere.

*Argumenta probantia, Spiritum sanctum ex Patre per
Filium, & ex Patre Filioque procedere.*

CAPVT VII.

PER primam & immediatam vniuscuiusque operationem omnes alia operationes eius fiunt, prima vero & immediata Patris operatio est generare: per generare igitur spirandi actio fit, & ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedit. Quod autem velit hoc, quod dicimus per Filium, & quod ipsum per causam, siue principium medians significet, ex hoc non intelligimus, quod Filius fit principium medians quantum ad spirare, ita quod Pater non immediate spiret Spiritum sanctum, sed spiret eum mediante Filio, tamquam causa secundaria, sicut Deus mouet cælum intelligentia mediante. Tenemus enim cum Augustino, quod Spiritus immediate ab utroque procedit: sed intelligimus quod Filius, qui est Spiritus principium, est medians quantum ad esse inter Patrem & Spiritum sanctum, cum prius naturaliter intelligatur a Patre productus, quam Spiritus sanctus ab utroque, vt sufficienter in sermone de vnione probauimus.

Item Spiritus sanctus aut ex solo Patre procedit, aut non ex solo Patre: inter contradictoria namque nihil est medium. At non potest dici quod ex solo Patre procedat: igitur non ex solo Patre. Quod si non ex solo Patre, igitur etiam ex Filio. Quod autem non ex solo Patre procedat, probatur. Primo quidem nusquam reperitur hoc dictum, neque apud scripturam canonicam, neque apud doctores. Quod vero non fuit ab aliquo istorum dictum, non est audendum dicere. Deinde cum spirare non prima, nec immediata sit essentialis actio Patris; fit per primam, vt dictum est. Accipitur hic (per) prout importat habitudinem causæ sine qua non: quia spirare necessario præsupponit generare, non prout importat habitudinem principii; quia generatio non est principium spirationis, cum spiratio Filio conueniat, cui non conuenit actiua generatio, quæ est ipsum generare & generatio: quare necesse est, vt Filius etiam hac operatione participet, & per eum Spiritus sanctus procedat. Cum enim omnia sint communia Patri & Filio præter constitutas

personarum proprietates, communis ei erit vis etiam spirandi, quæ naturalis quidem Patri, non tamen constitutiva personæ eius est, vt dictum est. Quare Spiritus ex Patre & Filio, vel ex Patre per Filium procedit. In theologia namque, per, ab, ex, nihil differunt. Quod si quis dicat, communem ergo licet Spiritui etiam sancto hanc vim spirandi esse; vim spirandi, id est actiuam spirationem, siue diuinam naturam coniunctam actiuæ spirationi tamquam essentialem & naturalem: omnia enim essentialia ipsi quoque communia sunt. Discat is, hoc impossibile esse, eo quod opponitur eius proprietati: non enim potest idem sui ipsius esse principium. Vnaquæque enim diuinarum personarum manens in eodem quod est, & suam proprietatem personalem seruans, communia etiam inuicem habet omnia essentialia. Manens enim Filius in eo quod Filius est, vt beatus Basilius ait, habet omnia quæcumque & Pater. Igitur Spiritus etiam manens in eo quod Spiritus est, habet omnia quæcumque & Pater & Filius. Proprietati itaque eius oppugnat sui ipsius principium esse; & ideo spirationem actiuam habere non potest. Sed dicet aliquis fortasse, quod si non sit ei communis spirandi vis, erit ei saltem communis generatiua potentia, quemadmodum Filio spiratiua. At non lateat eum hoc etiam impossibile esse: primo quod cum generandi potentia, id est actualis generatio constitutiva sit personæ paternæ, & incommunicabilis alteri, vt probatum est, impossibile est alteri personæ eam esse communem, quemadmodum est Filio spiratiua. Deinde quia implicat contradictionem. Si enim idem generaret Filium, & procederet ex eo, esset ad idem & principium, & quod est a principio; quod est contradictio. At ideo, dicet quispiam, hoc inconueniens sequetur, quia præsupponitur Filium spirare Spiritum. Quod si non præsupponeretur, licet solum quod Spiritus cum Patre generet Filium, non relinquetur huic inconuenienti locus. Cur enim non potius Spiritus cum Patre generet Filium, quam Filius cum Patre spiret Spiritum? Si quis hæc dicit, primo quidem se sciat querere, quæ nemo vnquam nec cogitare quidem ausus est. Deinde potentia, id est actualis generatio quidem generatiua præcedit spirandi potentiam tamquam prima & immediata pa-

tris operatio, vt probatum est; & ideo non potest esse communis Spiritui: spirandi vero potentia cum sequatur Filii generationem, & per eius generationem, vt probatum est, fiat, non impossibile, imo necessarium est, vt sit ei communis cum Patre. Quod si quis rursus propter hæc dicat: Igitur minor est Spiritus sanctus & Patre & Filio, si quidem Pater generat Filium, & spirat Spiritum: Filius & ipse cum Patre spirat Spiritum, Spiritus vero nec Filium generat, nec seipsum, nec alium Spiritum spirat. Vana ratio eius est, & contra seipsum, qui hæc dicit, concludit. Si enim nullius personæ principium esse, imperfectionis & minutionis signum in Trinitate putandum esset, pauciorum quoque personarum causam esse, imperfectionis esset. Filius igitur cum vnius personæ dumtaxat, videlicet Spiritus principium sit, minor esset hac ratione Patre, qui ambarum personarum est principium. At hoc inconueniens est etiam solum cogitare. Igitur illud quoque similiter absurdum est. Principium enim prout est actui coniunctum, vel a principio esse, cum de personalibus proprietatibus sit, neque maius, neque minus alterum altero vel esse, vel dici facit.

Item si vis, id est actualis generatio generandi atque spirandi, id est actualis spiratio ita esset propria personæ paternæ, vt vtraque per se constitueret eius personam, vniuscuiusque vero operationis principium est forma; duæ formæ (per formas intelligimus principia harum duarum operationum) essent principia. Sed vnaquæque forma, id est vnumquodque principium operationis constitutiua cum illa operatione aliquam personam constituit, sicut essentia, quæ est principium generationis actiua cum ipsa generatione Patrem constituit, & sic pater essent duæ personæ. Hoc autem inconueniens est. Vis igitur spirandi, id est actiua spiratio non constituit personam Patris. Quod si non constituit, communis igitur est etiam vel aliis personis, vel alicui earum: non vtrisque simul, neque Spiritui soli, cum ipse seipsum spirare non possit. Est igitur communis Filio. Spiritus igitur ex Patre Filioque procedit.

Item communiter omnes doctores fatentur, Spiritum sanctum prodire ex Filio: hoc autem naturaliter intelli-

gendum est; nihil enim in Deo est præter naturam, neque per accidens. Si igitur naturaliter & secundum naturam Spiritus ex Filio prodit, in diuinis vero dupliciter potest aliquid secundum naturam prodire, aut per generationem, aut per spirationem: per generationem vero non prodit ex eo; esset enim Spiritus filius Filii: prodit igitur per spirationem, & ex eo procedit.

Quod si quis dicat: Dicere eum prodire a Filio, gratiam & operationem eius in nos significat: vanum hoc refugium est. Nam etsi gratia quadam nos participamus, & non substantia Spiritus (substantia namque Dei imparticipabilis est) non tamen prodit ex Filio non subsistens gratia, sed ipsa diuina Spiritus persona. Quod patet ex aliis clarioribus & apertioribus doctorum verbis, cum eum dicunt emanare, oriri, scaturire, elucescere a Filio. Quæ cuiusque non excæcato ipsam subsistentiam Spiritus, non participationem, nec temporalem dumtaxat emissionem significant. Talis igitur personalis Spiritus ex Filio progressus, aut naturalis, aut seruilis est; & cum non sit seruilis, necessario naturalis est. Naturalis vero ex Filio subsistentiæ Spiritus sancti progressus quidnam aliud sit præter eius processionem, neque fingere facile est.

Item Spiritum sanctum ex substantia Patris & Filii esse, & ex substantia eorum esse, communiter omnes orientales occidentalesq; patres clamant. At in sancta Trinitate quod ex substantia alicuius est, ex persona quoque eius sit necesse est. Igitur Spiritus cum ex substantia Filii esse dicatur ab omnibus doctoribus, ex eius quoque persona est: quod autem id quod est in Trinitate ex alicuius substantia, sit etiam ex eius hypostasi siue persona, hinc patet. Substantia vel essentia, & hypostasis, siue persona, in vnaquaque diuinarum personarum vnum sunt realiter, & ita vnum, vt ratione tantum distinguantur. Si enim realiter substantia & personæ distinguerentur, essent profecto sicuti tres personæ realiter, ita tres essentiæ vel substantiæ; vel poneretur in Trinitate quaternitas rerum, tres videlicet personæ realiter distinctæ, & tres ideo res, & essentia, quæ quarta res esset a personis realiter distincta. Horum autem vtrumque contra fidem est. Quare distinctio quidem hypostasis & essentiæ, rationis est. Vnitas vero realis, contra

quam in nobis hominibus est: etenim in nobis vnitas quidem naturæ, siue humanitatis cum vniuscuiusque persona, rationis est. Distinctio vero realis est. Alia namque res est humanitas ipsa, alia huius personæ indiuiduatio. Quare quemadmodum sumus multæ personæ, ita etiam multi homines. Quo fit, vt quod sit ex natura alicuius hominum, non necessario etiam sit ex eius persona: in sancta vero Trinitate e conuerso est, vt dictum est. Vnitas essentia & personæ est realis, distinctio vero rationis. Quare quod ex essentia alicuius personarum est, ex persona quoque eius necesse est esse. Si igitur Spiritus ex natura & essentia Filii est, vt in plerisque locis tum alii doctores, tum vel maxime Cyrillus probat, ex persona quoque eius est. At nostri aiunt, ideo hæc dicuntur a doctoribus, vt consubstantialitas eorum comprobetur, & vt ostendatur Spiritus eiusdem esse substantiæ cum Filio. Hoc autem quanto verius est, tanto magis pro Latinis facit. Tunc enim magis eiusdem substantiæ Spiritus cum Patre & Filio est, cum ex eorum substantia personisque eorum prodeat, hoc est, procedat. Dicatur enim clarius propter eos qui vim verborum ignorant. Nam si hoc solum consubstantialitatem significaret, vt nostri homines putant, diceretur etiam pater ex substantia Filii & Spiritus sancti, vel Filius ex substantia Spiritus. Sed hoc nec ausus est, nec audebit aliquis dicere.

Præterea cum essentia nec generet, nec spiret secundum theologos, item etiam secundum philosophos: & ipsi enim vbique dicunt operationes indiuiduorum esse, non vniuersalium & generum. Me enim non homo simpliciter, sed quidam homo genuit. Si igitur operationes indiuiduorum, non vniuersalium sunt, nec substantiæ simpliciter, quid aliud intelligendum est, cum essentiam Filii audimus, & ex ea Spiritum prodire, nisi diuinam eius personam?

Amplius nec hoc nos lateat, quod qui hæc dicebant sancti doctores, contra Arianos & Eunomianos se opponentes hæc dicebant. Qui Filium ex Patre, Spiritum ex Patre & Filio esse dicentes, ex substantia tamen eorum esse negabant; cum dicerent Filium etsi ex Patre, non tamen ex eius essentia, siue natura, sed voluntate natum fuisse.

fuisse: Spiritum vero ipsum etiam ex Filio, non tamen essentialiter, siue naturaliter, sed voluntarie. Quare Filium minorem Patre & alterius substantiæ, Spiritum minorem Filio & alterius essentiæ asserebant, tresque in diuinitate ponebant essentias. Patres igitur & sancti doctores opinionem eorum tamquam falsam refellentes, non ex Filio solum, sed etiam ex eius substantia conabantur Spiritum sanctum esse probare. Similiter Filium non ex Patre solum, verum etiam ex eius essentia. Considera ergo quomodo ad hoc, quod hæretici dicebant, ex voluntate, non essentia Filii Spiritum esse, se opponebant doctores, ex essentia Filii illum esse asseuerantes: ad hoc autem, quod illi dicebant ex Filio esse, nullus contradixit, nec dixit non esse illum ex Filio, tamquam & ipsi hoc idem sentientes, & dicentes esse ex essentia Filii: idem & ipsi intelligentes, ac si dicerent ex essentia & persona eius; & nos hoc idem dicentes. Item beatus quidem Basilius in primo contra Eunomium, Filium ait ordinem habere naturalem ad Patrem, & qualem illud habet ad ignem, quod ex eo est, & causatum ad causam. Idem etiam Spiritum similem ordinem ad Filium habere asseuerat. Magnus vero Athanasius & apertius ait, qualem ordinem & naturam habet Filius ad Patrem, talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium. Ex his talis fit syllogismus: Talem ordinem & naturam habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem: sed Filius ad Patrem naturalem ordinem habet, qualem causatum ad causam: igitur & Spiritus sanctus naturalem ordinem habet ad Filium, qualem causatum ad causam. Igitur Filius etiam causa, siue principium est personæ Spiritus sancti.

Item cum in naturalibus rebus omnis causa præcedat causatum tempore, causatum vero posterius sit sua causa; ideo quidam audientes causam & causatum in Trinitate, & præsertim Ariani & Eunomiani, ex humanis & naturalibus exemplis arguebant contra coæternitatem Trinitatis, Filium posteriorem Patre tamquam causatum ab eo, & Spiritum Filio posteriorem tamquam causatum ab eo, probare volentes. Gregorius Nyssenus eis contradicens, & coæternitatem trium personarum probare proponens, in primo suorum contra Eunomium librorum

proportionem quamdam Filii ad Patrem, & Spiritus ad Filium facit; Patrem quidem dicens causalitatis ratione solum præintelligi ante Filium, non autem tempore; & ideo non posse sequi, quod non sint coæterni: Filium autem & ipsum præintelligi ante Spiritum ratione causalitatis, & non aliter. Ita ut clare pateat per hunc sanctum doctorem, Filium causam esse Spiritus. Quemadmodum enim, inquit, coniungitur Patri Filius, ita & Spiritus coniungitur Filio: & rursus, quemadmodum Pater præintelligitur ante Filium, non aliqua temporali distantia, nec realiter, sed intentione, ratione causalitatis; ita & Filius præintelligitur ante Spiritum similiter intentione, ratione causalitatis.

Item etsi in rebus humanis sensibilibus non omne exemplar alicuius causæ etiam eius est (in artificiatas enim exempla eorum non sunt etiam effectiue causæ eorum) at tamen quod naturaliter est alicuius exemplar etiam in ipsis rebus humanis, causæ est imaginis cuius exemplar est: multo igitur magis in diuinis, ubi & omnia alia, & ipsum exemplar naturaliter accipitur (nihil enim ibi præter naturam est) hæc propositio verificatur, videlicet, quod in diuinis personis alicuius exemplar est, & causæ eius est, cuius est exemplar: at ille magnus Gregorius miraculorum auctor, & inde nominatus, Filium exemplar Spiritus dicit. Patet igitur quod etiam causam eius eum putabat. Hoc idem a simili etiam probari potest. Magnus enim Basilius exemplar Filii Patrem ponit in quarto contra Eunomium, Gregorius vero prædictus in oratione quæ incipit, Hostes & alieni a catholica fide sunt, qui Filiū ex non ente dicunt; Filium exemplar Spiritus docet: at Basilius Patrem tamquā causam Filii, eius exemplar ponit: igitur Gregorius etiam Filium tamquā causam Spiritus, eius exemplar asseuerat.

Item sanctus Basilius, & plurimi alii doctores Filium imaginem Patris, Spiritum imaginem Filii dicunt: Filium item operationem Patris, Spiritum operationem Filii: Filium verbum Patris, Spiritum verbum Filii: Filium flagrantiam Patris, Spiritum flagrantiam Filii: sed secundum illa omnia dicitur Filius esse Patris tamquam ex Patre: igitur & Spiritus sanctus secundum eadem dicitur esse Filii, tamquam ex Filio.

Item si Spiritus non esset ex Filio, non distingueretur ab eo personaliter: quod cum falsum & absurdum sit, restat vt ex Filio sit. Quod autem non distingueretur ab eo personaliter, si non esset ex eo, hinc patet. Vnaquæque causa, vel principium alicuius rei dupliciter dicitur principium eius & causa. Vno modo vt quod, alio vt quo: puta forma quæ est in anima facientis, qua similem facit effectum id quod facit. Quare omne agens simile sibi agit secundum formam qua agit. Verbi gratia, huius imaginis causa est & ipse pictor, tamquam quod, & forma in anima pictoris, tamquam quo, cui similem pictor facit imaginem. Simili modo etiam in diuinis personis Pater quidem, hoc est eius diuina persona, est causa tamquam quod; diuina vero eius essentia tamquam quo: hæc enim est forma, cui similia fiunt quæ ex eo prodeunt. Quare Filius quoque & Spiritus sanctus consubstantiales ei sunt, eo quod omne quidem producat simile producat formam qua producat. Deus vero & Pater producat Filium & Spiritum diuina essentia; & ideo consubstantialia sibi producat. Si igitur Pater solus produceret Spiritum secundum eos qui ita afferunt, tunc nulla distinctio esset Filii a Spiritu sancto, cum nulla sit differentia nec in producente (idem enim est Pater) nec in forma qua producat (est enim eadem diuina essentia) nec in ipsis productis: sunt enim eiusdem formæ, vnius videlicet & communis diuinitatis; præsertim cum nulla illic materia sit, ex qua distinctio fieret. Ex quibus sequeretur, nullam esse eorum distinctionem adinuicem. Restat igitur aut Spiritum esse Filii causam, aut Filium Spiritus, ad hoc vt sit distinctio. At primum non est: igitur secundum est verum.

Item mitti in diuinis a causa esse significat: cuius testis est beatus Ioannes Chrysoströmus ad Arianos quærentes, quomodo eiusdem esset essentia qui mittit & qui mittitur, in trigesima nona homilia super Ioannem hoc modo respondens: Rursus ad res humanas sermones tuos adaptas, nec consideras, quod hæc ideo dicta sunt, vt & causam sciamus, & non incidamus in Sabellii hæresim: sed Spiritus mittitur ex Filio; igitur ex eo est.

Item ista mittendi potentia cum sit & in Patre & in Filio, secundum quam ambo mittunt Spiritum sanctum,

Concil. Tom. 33.

Mmm ij

quam etiam nostri concedunt, aut eadem est in Patre & Filio, aut alia & alia: sed si alia & alia, erit & maior & minor, & consequenter missiones diuersæ: quare nec vna potentia, nec vna eorum operatio erit. Et cum quorum potentia diuersæ, essentia quoque eorum diuersæ sint, alterius & alterius essentia erunt Pater & Filius. Sed hæc omnia absurda, & contra catholicam fidem sunt: non igitur est alia & alia; igitur eadem: sed in Patre potentia mittendi Spiritum sanctum est eadem cum potentia spirandi illum: semper enim spirat Pater Spiritum sanctum, & spirans illum mittit. Igitur etiam Filius simul cum potentia spirandi, & spirans illum mittit: ergo & Filius sancti Spiritus est productiuus. Illa vero, quam quidam aiunt secundam & temporalem missionem, tum nihil est, tum etiam per prædictam soluitur rationem. Quamquam etenim nusquam hæc duplicitas processionum reperiatur, tamen dato etiam, quod sit aliqua secunda missio quæ communis sit Patri & Filio, secundum Patrem eam & similem ei habebit: nihil enim eorum quæ communia sunt Patri & Filio, dissimile in altero eorum est. Sed Pater mittendi potentiam habet vna cum potentia spirandi: igitur & Filius cum spirandi potentia habebit potentiam mittendi.

Item quod natura alicuius est, etiam ex eo est secundum quod dicitur esse illius: Spiritus vero sanctus est Filii, & patet quod natura: non enim præter naturam, nec vt seruus. Est igitur Spiritus sanctus, vt Spiritus sanctus, videlicet vt diuina persona in Trinitate, ex Filio.

Item Spiritus sanctus est nomen relatiuum. Dicitur enim spiritus Patris, spiritus Filii: si enim esset absolutum, non diceretur alicuius. Nullum enim absolutum, secundum quod significatur a nomine, dicitur alterius, sed secundum aliquem alium respectum: quemadmodum homo, cum sit absolutum, non dicitur alicuius homo secundum quod homo, sed seruus, vel filius: sed Spiritus, secundum significatum huius nominis Spiritus, dicitur Spiritus Filii, quemadmodum & Patris. Est igitur relatiuum, & consequenter refertur ad spirantem. Est igitur Spiritus Patris & Filii tamquam a spirantibus & producentibus illum. Quod si quis dicat; Ideo dicitur spiritus Filii, quia ex

eo mittitur; falsa ratio est: e conuerso namque quia eius est, mittitur ex eo: priora enim sunt causa posteriorum. Prius autem est quod Spiritus sit Spiritus Filii, posterius vero quod mittatur ab eo. Siue enim istam temporaneam missionem dicas, posterior est absque dubio quam quod sit eius Spiritus; siquidem hoc æternum est. Siue æternam missionem intelligas, hoc etiam modo mente præintelligitur, quod Spiritus sit Spiritus Filii: quia esse quidem Spiritum Filii Spiritum, intelligitur vt habere; mittere vero vt dare: habere autem præintelligitur prius quam dare. Quare pro nobis hæc ratio facit. Quia enim natura est eius Spiritus, natura illum mittit: processio vero naturalis in diuinis cum aut per generationem, aut per spirationem sit, hæc autem non sit per generationem, relinquatur quod est per spirationem. Missio igitur ex Filio Spiritus, est eius ab eo spiratio.

Item Spiritus sanctus accipit a Filio: *Ille enim, ait, ex meo accipiet.* Quod autem accipit, est eius essentia: nec enim est aliud ipse, aliud eius essentia; esset enim compositum. Cum igitur summe simplex sit, essentiam suam & esse accipit ex Filio. Hoc enim quod dicit, *Ex meo accipiet*, non quemadmodum aliqui putant, ex meo Patre intelligendum est. Primo, quia hæc locutio neque Græca, neque Latina est. Nam si cum dicitur, *ex meo*, subintelligendum esset, Patre; hoc, *meo*, esset pronomen generis masculini: nullus autem vel in Græca vel in Latina lingua edoctus aut masculini aut feminini generis pronomen profert, nisi cum additione, meus frater, vel meus amicus, aut mea ciuitas, vel domus, dicens. Meus etenim simpliciter absque additione non magis patrem quam hostem significat. Deinde ab ipsa intentione Saluatoris hæc ratio vana probatur. *Omnia enim, inquit, quæcumque* Ioan. 16. *habet Pater, mea sunt. Ideo dixi, ex meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Ita vt tale ex iis fiat argumentum: Spiritus accipit ex iis quæ Patris sunt: sed omnia Patris mea sunt: igitur Spiritus accipit ex meis, vel ex meo. Et cum ipse & sua vnum & idem sint propter summam simplicitatem, accipiendo de suis, accipiet ex eo. Huius autem sententiæ sanctus quoque Athanasius est; ait etenim: Non enim verbum a Spiritu accipit, sed Spiritus a Verbo.

M m m iij

Iohn. 16.

Quid igitur accipiat a Filio, considerandum est. Patet quod sapientiam & scientiam: *Ex meo enim, inquit, accipiet, & annuntiabit vobis.* Annuntiare enim nihil aliud est, nisi docere & illuminare apostolos: hoc autem est sapientie opus: igitur sapientiam a Filio accipit Spiritus. Quid igitur? absque sapientia spiratus fuit a Patre, & ideo oportuit eum a Filio accipere sapientiam? aut aliud est eius esse, aliud sapientia? At hæc absurda sunt. Idem enim est sapientia & esse eius; & a quo accipit esse, ab eodem etiam accipit sapientiam: & cum spiratur, & accipit esse & subsistere, etiam accipit sapientiam. Cum igitur sapientiam a Filio quoque accipit, ipsum esse & subsistere simul ab eo accipit. Igitur Filius etiam est ei causa essendi, quemadmodum & Pater.

Item si Spiritus accipit a Filio; ergo Filius dat ei: sed ipsum dare in diuinis personis significat idem quod producere. Chrysostomus etenim illud euangelicum exponens, *Omne iudicium dedit Filio*, ait, & vt discas, quod dedit idem esse, atque generauit. Audi alias auctoritates, ex quibus hoc significatur. Quemadmodum enim Pater habet vitam in semetipso, ita dedit Filio vitam habere in semetipso. Quid igitur, primo genuit eum, & deinde dedit ei vitam? ergo absque vita genitus est. Sed hoc nec demones quidem dicerent: vna enim cum impietate magna etiam ignorantia esset hoc dicere. Quemadmodum igitur dedit ei vitam, pro eo quod genuit eum vitam, intelligendum est: ita & illud, *Dedit ei iudicium*, pro eo quod iudicem eum genuit, capiendum est. Similiter igitur cum Filius det Spiritui sapientiam, producit illum sapientiam, esse scilicet & subsistentiam ei dans, quam accipit cum spiratur ab eo. Igitur spirationis Spiritus etiam Filius causa, siue principium est.

Ibidem.

Item Filius de se quidem ipso dicit: *Quæ audiui a Patre meo, annuntiaui vobis.* de Spiritu vero: *Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur.* Quod igitur significat de Filio hoc, quod audit a Patre, idem & de Spiritu significat ipsum audire: sed de Filio ipsum audire significat esse a causa, & ipsum generari. Audire enim nihil aliud est, nisi sapientiam & scientiam accipere: Filius autem non primo natus, deinde postea accepit

scientiam, vel sapientiam, sed natus est sapientia, in ipso generari accipiens scientiam & sapientiam, & cetera omnia, quæ idem sunt cum eius essentia. Hanc igitur accipit a Patre cum audit ab eo, & audire eius generari est. Igitur & audire Spiritus sancti non significat, nisi quod a causa est, & spirationem eius. Quare a quo audit, ab eo etiam procedit: sed non solum a Patre audit, sed etiam ex Filio, quod ex ipsis verbis Saluatoris apparet, ubi dicit: *Ex meo accipiet, & annuntiabit vobis.* Annuntian- Ioh. 16. di namque causa est ipsum audire: at eiusdem annuntian- di quoque hoc causa est, quod ex Filio accipit. Quare ex Filio accipere, vel audire, vnius eiusdemque rei, videlicet annuntian- di, causa est. Igitur in diuinis idem est audire & accipere; & cum accipiat ex Filio, igitur audit etiam ex eo. Eiusdem sententiæ sanctus etiam Basilius est in regula monastica, de Spiritu sancto dicens: Qui docet & suggerit omnia quæcumque audit a Filio. Cum igitur audit a Filio, etiam procedit ex eo; quod eius audire idem est quod procedere, vt dictum est.

Item esse Patrem, aut generare, non continet in se rationem spirandi; esset etenim Spiritus Filius: sed Filius omnia simpliciter habet quæ & Pater, præterquam quod generet, vel quod sit Pater. Dicit enim sanctus Cyrillus in secundo ad Hermiam: Coæternum credimus Filium Patri, & omnia quæcumque æquali mensura habentem, præter ipsum generare: hoc namque soli Deo & Patri tribuitur. Idem in sermone de Trinitate, in Filio vnigenito per omnia simili & æquali Patri, præter paternitatē. Habet igitur spirandi potentiam Filius, cum hoc præter rationem paternitatis sit: omnia vero Patris præter paternitatem, vel præter vim generandi, ipse quoque habet, vt Cyrillo placet.

Item Spiritus sanctus dicitur donum vt Patris, ita & Filii: ergo est ex utroque. Antecedens omnibus doctoribus placet, consequens probatur. Donum etenim est dantis: aliquid vero alicuius est aut secundum idemtitatem, aut vt possessio eius vel seruus, aut secundum originem: & cum nullus modorum priorum conueniat, cum dicimus Spiritum sanctum donum esse Filii, restat vt secundum tertium modum, originis videlicet, dicatur Spiritus sanctus Filii donum: ergo Filius est eius origo & causa.

Item Gregorius Nyssenus in homilia super, Pater noster, quæ incipit: Quando Moyſes populum Iſraeliticum ad montem diſcendi cauſa adducebat: diſtinctionem diuinæ Trinitatis tradens, Patrem quidem a Filio & Spiritu ſancto diſtinguit, eo quod ipſe quidem abſque cauſa eſt, ille vero a cauſa: Filium vero & Spiritum ſanctum, quibus commune eſt quod a cauſa ſint, diſtinguit abinuicem, eo quod ille quidem ex Patre eſt, hic vero ex Patre & Filio. Ita enim in antiquioribus codicibus ſcribitur. Quare manifeſte etiam ſecundum iſtum doctorem Spiritus eſt ex Filio. Quod ſi qui ſecundum moderniores libros Spiritum Filii dicant eſſe ſcriptum, non ex Filio, nec hoc modo tamen aliquid plus habebunt. Idem enim concludetur etiam ex hoc. Patet namque quod cum Filio & Spiritui ſancto commune ſit principiata, ſiue cauſata eſſe (diximus pluries quomodo capiunt ſancti doctores Græci cauſatum & principiatum in diuinis, videlicet pro eo quod eſt a principio) quærit quomodo diſtinguerentur abinuicem, & aſſerit, quod quamquam commune habeant hoc, quod ambo ſint cauſata, ſiue principiata, tamen Filius ex Patre dicitur, & vltra non procedit eius proprietates: Spiritus vero & ex Patre dicitur, & vna cum hoc etiam Filii eum eſſe teſtantur ſcripturæ. Quare Spiritus Chriſti quoque ſpiritus eſt, Filius vero nec eſt Spiritus, nec dicitur. Et hoc putat hic ſanctus doctor ſatis eſſe ad diſtinguendum, quod Spiritus dicatur ſpiritus Filii, Filius vero non dicatur Filii Spiritus. Si igitur quod Spiritus dicatur ſpiritus Filii, diſtinguit illum a Filio; ſecundum autem noſtros nil aliud illum a Filio diſtinguit, niſi diuerſus proceſſionis modus, ipſum videlicet ſpirari: idem ergo eſt Spiritum eſſe Filii ſpiritum, atque ex Filio procedere. Cuius ergo dicitur Spiritus, ex eo etiam procedit: dicitur autem etiam Filii Spiritus, tamquam & Patris: igitur etiam ex Filio quemadmodum ex Patre procedit. Et notandum, quod vana eſt quorundam expoſitio dicentium, propter conſubſtantialitatem dici Spiritum Filii ſpiritum; cum hic ſanctus doctor tamquam diſtinctiuum hoc accipiat, quæ vero propter conſubſtantialitatem dicuntur, vniant, non diſtinguant. Si igitur non propter conſubſtantialitatem dicitur Spiritus Filii, omnes demonſtrationes Latinorum
potiſſi-

potissimæ, & absque aliqua contradictione remanent, quibus ex eo quod Spiritus dicatur spiritus Filii, etiam ex Filio eum procedere probant. Per hanc enim falsam expositionem aliqui eas euertere conantur propter consubstantialitatem, putantes dici spiritum Filii. Hanc autem sententiam Gregorius Nyssenus vt falsam manifeste reprobatur, accipiens illud tamquam distinctiuum. Sed cum ad ostendendam quidem huius conclusionis veritatem, Spiritumque sanctum ex Patre & Filio procedere probandum, multa argumenta, multæ auctoritates, multæ rationes sint, satis tamen ex prædictis tibi puto fecisse.

*Solutiones inconuenientium, quæ a Græcis opponuntur Latinis
& ceteris recte sentientibus.*

CAPVT VIII.

CVM vero quædam inconuenientia nobis, qui veritatem confitemur, ab illis inferuntur, qui nec quid dicant sciunt, nec de quibus asserunt; illa quidem, quæ contra argumenta probantia veritatem opponuntur, in ipsismet argumentis breuiter soluimus, vt vidisti. Eorum vero, quæ contra ipsammet conclusionem inferuntur, eligens potiora & quæ magis verisimilia videntur, solutiones pro posse paucis & sufficienter hic inferam, vt tibi oratio ista quam fieri potest completa sit, & ad omnia sufficiens. Quamquam hæc inconuenientia non contra nos inferuntur, nec nos tenemur reddere rationem: sed contra sanctos doctores, qui nobis huius dogmatis, huiusque conclusionis principes & auctores fuerunt: & non solum contra occidentales, qui apertissime hanc docent conclusionem, sed non minus contra orientales. Ab ipsis igitur etiam solutiones quærendæ sunt, non a nobis: quod & fecerunt, Spiritu sancto præuidentes omnes insurrectiones hæreses. Attamen nos etiam ab illis illuminati, & ab aliis viris beatis, qui amplissima de hac re opera sua nobis reliquerunt, ad ea nosmetipsos opponemus. Putant igitur Patrem & Filium aut in vnâ confundi personam, si quis ex vtroque procedere Spiritum sanctum dicat; aut duas causas, duoque principia necesse esse ponere: vtrumque vero horum absurdissimum est. Nos vero ad confusionem quidem personarum hæc dicimus: quod si operationem spi-

randi constitutiua personæ paternæ poneremus, tunc sequeretur hoc inconueniens, & Filius esset vna eademque persona cum Patre. Cum vero constitutiua quidem paternalis personæ proprietas, paternitas, & ipsum generare probatum fuerit, spirare vero proprietas quædam sequens eius personam iam constitutam; cur ille, cui communis est cum Patre non constitutiua proprietas, vna eademque persona cum ipso esset? Quemadmodum enim commune habens Filius cum Patre, quod Spiritus dicatur Spiritus eius, prout Patris; item quod ab eo mittatur prout a Patre; tamen non est eadem persona cum Patre, eo quod non est constitutum, nec quod Spiritus dicatur Spiritus Patris, nec quod a Patre mittatur. Ita etsi communem habeat cum Patre spirandi potentiam, non ideo in eandem cum eo confunditur personam, cum spirare non sit paternalis personæ constitutum. Quare donec non probetur spirandi potentiam paternalis personæ constitutiua esse, nec confusio personarum inde probari poterit. Sed spirandi potentiam constitutiua esse, probari non potest: cum quia sequeretur quod Pater haberet duas personas & duas hypostasēs, vt in principio probatum est; hoc autem inconueniens est: tum quia hæc petitio principii esset. Ponere namque potentiam spirandi constitutiua esse personæ Patris, & ex Patre solo Spiritum procedere, vnum & idem est. Quare qui hoc dicit, petit principium. Cum autem hoc non probetur, nec confusio personarum sequitur, quamquam sint qui credant. Dictum est autem in superioribus quænam eorum quæ de Deo dicuntur, communia sunt, quæ propria; & priorum quænam duabus personis propria, quæ vero vni soli: eorum quæ vni soli, quænam ita propria sunt, vt & personalia, siue hypostatica sint: quæ vero ita propria vt notiones, non vt hypostatica: quale ipsum quoque spirare dictum est esse. Igitur ex iis quæ nunc dicta sunt, & ex iis quæ in superioribus præsupposita fuerunt, huius inconuenientis solutio patet. Nec habet quisquam amplius accusare Latinos, quod confusionem introducant personarum. De duabus vero causis, siue duobus principiis, quæ in theologia Latinos introducere quidam autumant, hocque inconueniens magis eos sequi quam vmbra

corpora putant, quid dicemus? Nempe hoc in primis dicendum est, quod ipsa sola auctoritas sanctorum sufficiat fidelibus, necesse est; qui vtrumque dixerunt, & quod Spiritus a Patre procedit & Filio, & quod tamquam ab vno principio. Non enim duo principia Spiritus sunt Pater & Filius, inquit Augustinus, sed vnum eius ambo principium sunt; quemadmodum creaturæ non tria principia, sed vnum sunt Pater & Filius & Spiritus sanctus, ipsa Trinitas Deus. Quam igitur aliquis hac apertiorem quærat solutionem, quam Spiritus sanctus per huius sanctissimi patris os & doctoris locutus est? Non enim lateat nos, quod idem inconueniens, multorum videlicet principiorum, & multorum deorum in productione etiam creaturæ sequeretur, si quis non pie consideraret, quod a fide Christiana est alienum, & conueniens gentilibus. Hoc enim est de quo maxime nos gentiles accusamus, quod multos videlicet introducant deos, multosque creatores. Cum igitur nos etiam tres diuinas personas creaturæ causam & principium credamus, nos etiam hoc inconueniens sequeretur, & multa videremur ponere principia, multaque diuinitates, si quis non recte intelligat. Sed audi quomodo sancti doctores sapientissime hoc soluunt. Nam et si Patrem & Filium & Spiritum sanctum creaturæ causam esse credamus; quoniam tamen ad Patrem omnia referuntur, & quia ab eo habent & Filius & Spiritus sanctus & ipsum esse & creandi potentiam. Si enim Pater non esset, Filius & Spiritus sanctus nec creandi potentiam haberent, nec omnino essent.

Item quoniam vna & eadem numero potentia erat cum Patre Filius & Spiritus sanctus, ex vna & eadem numero & communi diuinitate, siue diuina essentia prodeunte; ideo merito vnus Deus & vnus creator sunt. Hoc idem igitur de processione Spiritus ex Patre & Filio sufficiens sit illis, qui de hoc quærunt. Quoniam etenim vna & eadem spirandi potentia ex vna & eadem essentia prodeunte Pater & Filius Spiritum sanctum spirant: & quoniam a Patre hanc spirandi potentiam Filius habet, ideo vnus spirator, vna causa & vnum principium processionis Spiritus ambo sunt. Hæc igitur, vt dictum est, sufficerent non contententibus propter doctorum au-

etoritates : idem tamen ratione quoque probatur. Cum enim duo sint, ad quæ omne productum refertur, forma videlicet, secundum quam producitur, & suppositum aut persona ex qua: si Pater & Filius quemadmodum duo sunt secundum personas, ita & forma, secundum quam producant, duo essent, tunc necessario duo essent principia Spiritus: cum vero etsi personis duos eos esse fateamur, forma tamen qua producant, cum vnum numero sint, & omnino indistincti (est enim ipsa diuina essentia vna & eadem numero communis ambobus, secundum quam ambo Spiritum producant) non est necesse, imo impossibile est duo principia dicere. Est etenim vna numero essentialis actiua spiratio, quæ cum eis propria sit, non potest esse communis Spiritui sancto, eo quod, vt sæpius dictum est, opponitur eius proprietati. Omnia enim essentialia communia Filio & Spiritui sancto cum Patre sunt; saluis tamen eorum proprietatibus. Omnia enim est Filius quæcumque & Pater, Basiliius & ceteri doctores aiunt, manens in eo quod est Filius, videlicet in eius proprietate. Quamquam etenim æqualis & similis sit Patri, generare tamen seipsum non potest, cum sit eius proprietati oppugnans. Eodem modo Spiritus quoque etsi omnia communia habet cum Patre & Filio, seruet tamen suam proprietatem necesse est; quia spirare seipsum non potest, cum hoc oppugnet eius proprietati. Ex his igitur clarissime patet falso Latinos accusari, quod duo ponant in diuinitate principia. Item aut perfecta est, aiunt, ex Patre processio, & superfluit illa quæ ex Filio est: aut si hæc necessaria est, imperfecte ex Patre procedit. Hoc vero inconueniens est, imperfectam operationem dicere Patris, & ad suam perfectionem Filio indigere. Ad quæ respondemus, illos qui hæc dicunt, ideo errare, quia omnino duos esse putant Patrem & Filium, & eorum operationes, humanis exemplis inhærentes: quia vident duorum hominum duas esse operationes numero, etsi ad vnum effectum tendant, & distinctas abinuicem, putant idem contingere etiam in Deo: quod absurdissimum est. Namque Pater & Filius personis solummodo distincti, in ceteris vnum & idem sunt: quo fit, vt etiam spirandi potentiam vnã & eandem numero habeant, & simul, non

seorsum : nec hic prius, alter posterius; nec hic alia, alter alia spiratione spiret Spiritum, vt ii qui corporales in omnibus sunt, putant; sed simul & absque tempore vna eademque numero spiratione perfecte ambo & supra omnem perfectionem eum spirent. Neesse enim est, eadem toties ad eos dici, quoties audientes non intelligunt. Aut quid isti dicent, si quis eos econtra interroget, si perfectam credunt mundi ex Patre creationem, an non? Si enim perfectam, quare Filium quoque & Spiritum creatores nominant? Si vero imperfectam, & ideo Filium & Spiritum Patri associant, considerent quid dicant. At perfecta quidem ex Patre mundi creatio, vna vero eademque numero Filii & Spiritus operatio ad eius creationem est, & non alia Patris, alia horum: tunc enim haberent locum hæc puerilia dubia. Ita igitur & in proposito perfecta quidem & super omnem perfectionem est Spiritus ex Patre processio: eadem vero & vna numero ex Filio quoque eiusdem Spiritus spiratio est, non alia & alia, nec aliter & aliter, nec prior & posterior, sed simul & eadem, & similiter, cum vna & eadem numero spirandi potentia Spiritum ambo spirent. Et nullus rursus blasphemiam hanc rationem accuset, audiens nos ex creatura arguentes: & ideo putet Latinos Spiritum sanctum inter creaturas ponere. Fuerunt etenim & sunt, qui in hanc etiam proteruiam & insaniam deuenerunt, vt hoc quoque Latinis imputare auderent. Hæc enim aut stultorum, aut iocari volentium sunt; aut illorum qui ignorant sanctos patres & doctores sapius a creatura & sensibilibus exemplis manucentes nos ad credendum res intellectuales & inuisibiles atque diuinas, ab eis quæ & exile vestigium diuinæ similitudinis habent, illa probantes pro posse. Trinitatem etenim personarum orientales quidem intellectu, verbo & spiritu; item oculo, fonte & fluuio; rursus * soli, radio & luci: occidentales vero aliis similibus ostendere conantur. Quamuis vnumquodque eorum exemplorum, etsi ratione tria sint, vna tamen hypostasis, siue substantia realiter est. Patres tamen non putarunt propterea propositam veritatem offendere, sed quantum intentioni eorum conueniebat, ex iis exemplis accipientes, reliquum tamquam alienum a veritate repellebant. Et nemo eos nec accusauit,

Nann iij

* f. sole,
radio &
luce:

nec accusabit, donec mentis compos est, quod talibus vfi fuerint exemplis. Quomodo igitur Latinos recte quis accusabit, si ad ostendendum vnam eandemque numero esse spiratium in Patre & Filio potentiam, vtantur exemplo ab omnibus concessio, vna eademque numero a Trinitate entium creatione? aut quomodo propterea calumniari eos aliquis audebit, quod Spiritum sanctum cum creaturis connumerent? praesertim cum nullus eorum qui nunc viuunt Latini, nec qui post diuisionem & infautum infelixque illud schisma fuerunt, hoc primo dixerit; sed illi prisca sancti, illi antiqui doctores, illa luminaria magna, quorum sonus in omnem terram exiuit, & verba in fines orbis terrae, quique a nobis & nostris vt praecipui doctores & sancti merito celebrantur, haec exempla & inuenerint & dixerint. Augustinus etenim, qui profunditate scientiae omnes antecellit, sanctitate & feruore caritatis in Deum nulli cedit: Augustinus est, inquam, qui haec eisdem verbis dicit, Patrem & Filium scilicet vnum principium esse Spiritus sancti, quemadmodum Patrem & Filium & Spiritum sanctum vnum principium creaturae credendum est. Accusent ii qui facile cuncta audent, & beatum Athanasium, qui in dialogo orthodoxi cum Ariano dissimilem Filium Patri, & Spiritum Filio & Patri ponente, ita dicit: Dei naturam Filii & Spiritus sancti causa est, tum omnis creaturae: & simili audacia aut Filium & Spiritum cum creatura ponant, aut creaturam cum Filio & Spiritu sancto vt Deum colant, cum eandem eorum causam esse, Dei videlicet naturam, sanctus doctor docuerit. Sed haec impudentium & ignorantium hominum sunt. Et cum inconuenientia, quae quidam contra veram nostram conclusionem suis rationibus inferre solent, haec potissimum sint, & ad haec si qua alia sunt, referantur: patet, quod illis, Deo fauente, sufficienter solutis, cetera & simul corruunt, & quae ad haec dicta sunt, ad omnia etiam illa sufficiunt.

*Expositio auctoritatum doctorum quorundam, quæ Latinis
contrariæ esse videntur.*

CAPVT IX.

CETERVM restat considerare quæ a quibusdam aucto-
ritatibus doctorum oppositis, vt arbitrantur, Latinis
& huius dogmatis veritati arguunt, putantes contradi-
ctionem ex eis concludere: quarum vna quidem est illa,
quam in theologicis suis beatus Ioannes Damascenus ait:
Spiritus Filii dicimus, ex Filio vero non dicimus. Alte-
ra vero sanctissimi Dionysii Areopagita in libro de di-
uinis nominibus dicentis: Solus fons diuinitatis, qui supra
omnem substantiam est, Pater est. Nam & si aliqua repe-
riantur, eiusdem tamen sententiæ sunt, & ad hæc tam-
quam potissima, & quæ videntur expresse Latinis esse
contraria, referuntur. De his ergo duabus dumtaxat con-
siderandum est. Ad illud ergo, quod Ioannes Damasce-
nus ait, audi quam simpliciter, quam iuste, quamque suf-
ficienter ad persuadendum pro Latinis, & eorum opinio-
ne confirmanda respondebimus. Nullum dicimus nomen
ita sufficiens esse, vt vnum solum possit præcise significa-
re, quod in diuinis exprimere volumus: quo fit, vt multis
& diuersis, altero vnam, altero aliam rem, nec tunc com-
plete, significemus. Cum enim hæc nomina & verba a no-
bis inuenta sint, & qui natura regimur, & qui naturalibus
rebus ea significandis imponimus, nec inuentoris, nec
eorum quibus imponuntur, naturam excedere possunt:
ideoque diuinas res complete significare minime possunt.
Quare imperfectionem nominum non attribuendam esse
rebus diuinis, omnis qui recte sapit, affirmat. Sed cum aliis
nominibus diuinas res exprimere non possimus, vtendum
quidem his consuetis nominibus est. Utendum tamen
in quantum rebus significatis conueniunt, imperfectionem
eorum, & si quid inconuenientiæ secum portant, refellendo,
& per aliud nomen defectum alterius sup-
plendo. In quæstione itaque proposita, videlicet in proces-
sione Spiritus ex Patre & Filio, duo hæc necessario exi-
guntur. Vnum, quod Pater & Filius æqualiter atque simi-
liter Spiritum sanctum spirent, non vnus perfecte, alter
imperfecte: hoc enim contrarium est fidei veritati. Alte-

rum, quod Filius vt in aliis, ita etiam in spirando relationem & ordinem habeat ad Patrem. Vtrumque enim horum insunt Patri & Filio. Summa etenim est in eis & potentia æqualitas, imo idemtitas, & summus ordo. Quæcumque enim Filius habet, ipsum etiam spirare Spiritum habet a Patre. Si igitur vnum nomen esset sufficiens & summam potentia eorum idemtitatem, & summum adinuicem ordinem simul significare, illo profecto, omnibus aliis postpositis, vtendum esset. Nec vero non solum impossibile est, vnum tale reperire nomen: & ideo necessario vno nomine alterum horum, altero vero alterum exprimendum est. Verum etiam hæc diuersa nomina ad hoc quod vtrumque per se vnum tantum significatorum prædictorum significant, etiam imperfecte illud vnum significant. Quare nos recte quidem & pie quid rei significanda conueniat, recipientes, reliquum, & quod imperfectionis est, repellimus. Tales sunt ex præpositiones, ex, videlicet, & per. Præpositio namque, ex, æqualitatem quidem, cum de aliquibus duobus vel pluribus accipitur, significat: ordinem vero vnus ad alterum, minime. Si quid enim ex duobus fieri dicimus, puta si quod pondus ex duobus trahitur, similiter quidem & æqualiter ex utroque trahi, quo ad vim præpositionis, significamus. Ordo vero vnus ad alterum non inde apparet. At præpositio, per, e conuerso ordinem quidem significat, æqualitatem vero minime. Si quid enim ex aliquo per aliquem esse aut fieri dicatur, manifeste apparebit illum de quo dicitur, per, ordinem quemdam ad illum de quo præpositio, ex, prædicatur, habere, & hunc ab eo accepisse id quod per eum fit. Æqualitas vero horum adinuicem minime significatur. Minoris namque potentia semper & auctoritatis est ille, de quo præpositio, per, prædicatur. Vnde sancti patres & doctores, cum orientales tum occidentales, cum ad potentia æqualitatem, imo idemtitatem Patris & Filii respiciunt, ex Patre & Filio dicunt Spiritum sanctum procedere & esse. Cum vero ordinem eorum adinuicem ostendere volunt, ex Patre per Filium eum procedere, & ex Patre per Filium, siue ex Deo per Filium, eum esse docent. Sunt tamen nonnulli sanctorum, quorum aliqui maioris fecerunt ordinem, vt maior pars
orien-

orientalium : aliqui æqualitatem , siue idemtitatem , vt plurimi occidentalium . Et quemadmodum occidentales pluris facientes æqualitatem sapius vtuntur , ex : ita orientales , qui ordinem maioris æstimant , cum quibus & beatus Ioannes Damascenus connumeratur , per , vt plurimum vtuntur , raro admittentes præpositionem , ex : non sibi inuicem contradicentes , sed diuersa significata diuersis nominibus exprimentes . Quare de mundi creatione , etsi absque vlla ambiguitate ex Filio etiam omnia producta sint , prout ex Patre , rarissime tamen reperies apud doctores , præsertim orientales , quod mundus sit productus ex Filio , sed semper per Filium , ob illud Ioannis : *Omnia per ipsum facta sunt* . Ita magis ordini adhæserunt ^{Ioan. 1.} patres orientales , & ideo vtuntur , per , quæ sola ordinem significat . Præterea lingua Græca per hanc præpositionem , ex , principalem significat causam : qualem Filium esse , vel Spiritus , vel mundi , nullus omnino concedet . Quare fugiunt doctores de Filio ipsa , ex , vti , ne quis eum principalem causam putaret : & non solum ipsa , ex , verum etiam nomen causæ fugiunt de Filio dicere respectu ad creaturam : quamquam & Filius & Spiritus passim ab omnibus fidelibus causa mundi esse credantur , & vna cum Patre causa : timentes ne quis propterea principalem causam eum esse putet , a quo vt falso sibi cauent . Vnam enim principalem & deitatis & creaturæ causam sciunt , Patrem videlicet solum . Si igitur Latini cum sanctis occidentalibus , & aliquibus orientalibus , ex Patre & Filio Spiritum sanctum dicentes , non principalem causam Filium ponunt , sed eorum potentia idemtitatem & æqualitatem per hoc profitentur : Damascenus vero principalem causam negans , quæ per , ex , significari solet , habuit respectum ad ordinem , & ideo vtitur , per , ex Patre per Filium procedere Spiritum asserens , per quem Filii ad Patrem ordo manifestatur , æqualitatem , siue idemtitatem eorum potentia nec ipse negans , quo modo magis inuicem consona dicantur . Ipse enim est ^{* Scilicet Damascenus.} , qui de Patre inquit : Ipse quidem est intellectus Verbi abyssus , Verbi genitor , & per Verbum spirator declaratiui Spiritus . Et rursus : Spiritus vero sanctus declaratiua absconæ diuinitatis potentia Patris , ex Patre per Filium est procedens . Quod

autem per hanc præpositionem, per, tum per hunc, tum per alios doctores, Filius quoque cum Patre causa subsistentiæ Spiritus ostenditur, satis in oratione de vnione a nobis probatum est, præsertim cum addatur hoc verbum, procedere, quod etiam secundum nostros nihil aliud quam ipsum esse personale Spiritus sancti significat. Et ad auctoritatem quidem Damasceni hæc sufficiant.

Ad illa vero sancti Dionysii, solum fontem diuinitatis Patrem dicentis, vt clarius appareat, auctoritatem illam non habere illum intellectum quem nostri putant, audiendum est primo illos doctores, qui etiam Filium dicunt fontem Spiritus sancti, non dico gratiarum Spiritus non subsistentium (hac enim abutuntur ad omnia huiuscemodi responsione) sed ipsius personæ Spiritus sancti. Primo itaque Athanasius in sua contra Arianos oratione illud psalmi, *Quoniam apud te est fons vitæ*, exponens, sciebat etenim, inquit, Patrem videlicet apud se habere Filium fontem Spiritus sancti. Patet igitur, quod ipsam personam Spiritus hic dicit, non gratiam non subsistentem: habemus enim a sancto Basilio traditam regulam, quod cum audimus Spiritum cum additione sanctum, nil aliud quam personam Spiritus intelligere debeamus. Cum igitur hic Filius fons Spiritus cum additione sancti dictus sit, patet, quod personæ eius fons dictus est. Deinde quoque ipse magnus Basilius, qui hanc nobis tradidit regulam, fontem Spiritus sancti Filium nominat, dicens, Fons vitæ Filius. ait enim Dauid ad Patrem: *Quoniam apud te est fons vitæ*. Et rursus alius propheta dicit de Iudæis: *Me dereliquerunt fontem aquæ viuentis*. Aqua vero viuens dicitur Spiritus sanctus. Et notandum, quod Spiritum sanctum dicit, significans ipsam eius personam: persona vero Spiritus sancti Deus est. Filius igitur cum sit fons Spiritus sancti, fons est diuinitatis manifestissime. Quare cum sancti Dionysii illa auctoritas, solum fontem diuinitatis Patrem inquentis, prædictis sanctorum auctoritatibus non contradicat, (nefas est enim etiam cogitare, quod sancti doctores inuicem contradicant) aliud quam vulgus putat, intelligit: nec ideo dicit hæc ille doctor, quasi negans Filium esse fontem Spiritus sancti, sed ipse quoque vna cum prædictis doctoribus eum

Psalm. 35.

Ierem. 2.

fontem esse Spiritus sancti dicit, hoc est, eius personæ. His igitur declaratis respondemus, quod non omnimodam diuinarum personarum distinctionem abinuicem hic, vt nostri falso arbitrantur, sanctus doctor tradere proposuit; & patet, quia nullam Filii distinctionem & Spiritus sancti tradidit. Non igitur omnium trium personarum abinuicem distinctionem, sed Patris dumtaxat ad reliquas tradit. Patrem igitur in parte ad Filium comparans, & eorum abinuicem distinctionem tradens, solum fontem Patrem ait, ac si diceret, Patrem quidem fontem Filii esse, Filium vero fontem Patris minime esse. Et quod de Patre & Filio dumtaxat hic speculetur, a sequentibus manifestatur. Ea etenim, inquit, quæ sunt generationis diuinæ, quæ super omnem substantiam est, non conuertuntur adinuicem. Hoc enim nomen generationis diuinæ Patrem & Filium dumtaxat respicit, cum ille generet, hic generetur. Hoc autem manifestius apparet, cum subiungit: Cum Pater non sit Filius, nec Filius Pater. Patet igitur, quod generare, & ipsam paternitatem soli Patri tribuens, solum fontem eum ait diuinitatis; ac si diceret: Solus Pater, solus generans est, nec ipse generatus, nec Filius generans, cum ea quæ sunt generationis diuinæ, non conuertantur adinuicem. Et hæc quidem vera eius auctoritatis expositio simul & solutio est. Quod si quis etiam diceret Patrem solum fontem generationis diuinæ, quæ supra omnem substantiam est, tamquam solum Filii simul & Spiritus principium, non ab re diceret: solus enim ille amborum principium est, & solus fons, non ex fonte. Filius vero est quidem fons, doctoribus ita docentibus, sed fons ex fonte. Huius autem sententiæ & beatus Augustinus in quarto de Trinitate est; ait etenim, & quod dicit Dominus, *Quem ego mittam vobis a Patre*, probat Spiritum sanctum & Patris esse & Filii. Etenim cum dixisset, *Quem mittet Pater*, addidit, *in nomine meo*: non tamen dixit, quem mittet Pater a me, quemadmodum dixit, *Quem ego mittam vobis a Patre*: ostendens videlicet, quod totius diuinitatis, vel vt melius dicatur, deitatis, Pater est principium. Hoc beatissimo doctore quem digniorem quæremus mentis Dionysii expositorem? Quis hoc melius intellexit? In

Concil. Tom. 33.

O o o o ij

quo, vt in illo, Spiritus sanctus locutus est? Quod enim ille dixit solum fontem diuinitatis, quæ super omnem substantiam est, hic totius deitatis principium inquit: cum Pater scilicet a nullo principio sit, sed ipse sit Filius & Spiritus sancti principium; Filius vero principium habens Patrem, ipse etiam principium sit Spiritus sancti. Sed ne te offendat rursus nomen totius deitatis, nec opponas toti partem, tamquam si Filius partis esset principium: deitas enim non est partibilis. Hic vero defectus imbecillitatis nominum est, quem qui ad res significatas transfert, non recte, nec pie agit. Ad exponendam igitur auctoritatem prædictam, & oppositionem inde sumptam soluendam, etsi multi alii modi essent, tamen quæ dicta sunt, ita manifesta & clarissima sunt, vt sola sufficiant. Probato enim quod Filius sit etiam fons deitatis, (siquidem fons Spiritus sancti est sanctorum patrum sententia, Spiritus vero sanctus Deus est; quibus beatum Dionysium contradicere nullus fidelium dicet) restat vt hoc quod dicit Dionysius, solum fontem deitatis Patrem esse, secundum prædictos modos, aut alterum illorum, & non aliter dixerit.

Breuis epilogus omnium quæ dicta sunt in hoc opere.

C A P V T X.

EGO quidem tua gratia, clementissime vir, quod petisti pro posse compleui. Quæ enim acta in Concilio fuerunt, ex parte narraui: vtriusque quæstionis rationes breuiter reddidi. Quæ inferuntur inconuenientia contra veritatem conclusionis, siue ex rationibus aduersariorum, siue ex auctoritatibus doctorum, solui, & quidem, vt puto, sufficienter. Ex quibus, ni fallor, fidei nostræ veritas clarissime probata est. Tuum vero erit, & aliorum, quorum in manus hoc opus legendum peruenit, attente absque passione & sapius eadem legere & relegere, & bene quæ in eo dicta sunt contemplari: fortassis etenim non inutilis, neque labori nostro inconueniens vos fructus sequetur, sed qualis maximi æstimandus est. Siquidem veri, nec inquirendi fructuosior labor est, nec inuenti preciosior fructus. Sed ante omnia sanctorum patrum & doctorum occidentalium auctoritates,

quas cum his simul ad te mitto, legentes attente, ex his colligetis problematis huius clarissimam veritatem. Si qui vero non veritatis, sed contentionis amici, aut meis rationibus, aut dogmati Latinorum instantias inferant; eos deridentes, & per patrum auctoritates facillime arguentes: omnis etenim ratio his contradicens reprobanda est, tamquam veritati contraria, siquidem patres veritatem locuti sunt. Tu vero vna cum occidentalium patrum testimoniis etiam aliquas orientalium auctoritates a nobis accipe, vt etiam istos eadem illis dicentes intelligas, & non solum sententia, verum etiam ipsis verbis eos plerumque esse concordēs.

*BESSARIONIS ARCHIEPISCOPI NICÆNI
oratio dogmatica de vnione, Florentiæ habita
ad Græcos.*

SACRAM ecclesiarum Dei pacem atque concordiam nemo est, viri præstantissimi, qui non maximi æstimet, & loco summæ felicitatis esse ducat: *Vide Græce & Latine tomo superiori reliqua, sessione 25. Concilii Florentini, pagina 400.*

*BESSARIONIS ARCHIEPISCOPI NICÆNI
declaratio aliquorum vocabulorum, quæ in oratione sua
dogmatica de vnione ad Græcos Florentiæ habita continen-
tur, & quæ non in eodem sensu apud Latinos sunt in vsu,
sicut apud Græcos.*

NOTANDVM primo, quod sancti doctores orientales etiam in diuinis vtuntur nomine causæ & causati largo modo. *Vide reliqua tomo superiori in fine vigesimæ quintæ sessionis Concilii Florentini pag. 465.*